

ANDREI PLEȘU

Tescani napló

Sorozatszerkesztő

Selyem Zsuzsa
Voicu Bojan
Visky András

ANDREI PLEȘU

Tescani
napló

KOINÓNIA KÖNYVKIADÓ, KOLOZSVÁR, 2000

A fordítás alapjául szolgáló mű:

Andrei Pleșu: *Jurnalul de la Tescani*
(Editura Humanitas, București, 1993)

Fordította és az előszót írta
HORVÁTHANDOR

A fordítást ellenőrizte és szerkesztette
SELYEMZSUZSA

Illusztrációk
HORIABERNEA

© Andrei Pleșu, 2000

Hungarian translation © Koinónia Könyvkiadó, 2000

Illustration © Horia Bernea, 2000

A könyv megjelenését a romániai
Nyílt Társadalomért Alapítvány támogatta.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale

PLEȘU, ANDREI

Tescani napló / Andrei Pleșu; trad.: Horváth Andor. – Cluj-Napoca:

Koinónia, 2000

p.; cm. – (Sermo)

ISBN 973 8022 07 X

I. Horváth Andor (trad.)

821.135.1-96=511.141

821.135.1-84=511.141

AZ ÚT ÉS AZ UTAS

„...aki azonban dolgozni akar, saját atyját szüli”

Sören Kierkegaard

A szerző úton van. Lába alatt a föld, feje fölött az ég. Körös-körül a tarka világ. A napló: úton-útfélen talált szavak gyűjteménye. Fogynak a lépések, gyűlnek a szavak. Minden bizonnyal köztük van az út neve.

Háza, otthona van valahol, de el kellett hagynia. Idegenben van? Máshol van? Egyszerűen úton van. Úton az állandó és az átmeneti lakhely, a megírt és a talán megírandó könyv, a Noica úr halála előtt és után – és még annyi, de annyi egyéb között.

Magában van. Úton van magában.

Föld és ég: a Naplóban minden bizonnyal ez a két szó fordul elő a leggyakrabban. Szerzőnk a földön jár; szüntelenül a lába elé néz, de állandóan fűrkésközi az eget is.

A napló arra a fikcióra épül, hogy a szöveg – a szerző szövege. Nem egyszerűen ő szólal meg – minden szerző ezt teszi –, hanem közvetlenül, vagyis éppen a fikció kiiktatásával a saját szövegét mondja. Ami nem feltétlenül azt jelenti, hogy saját magáról beszél.

Valóságos személy, aki a saját szövegét mondja, de rendkívül keveset közöl saját magáról: első megközelítésben így írható le a Tescani napló szövege.

Összesen két kifejezetten személyes részlete van a Naplónak: az egyikből megtudjuk, hogy a szerző a „társadalmi katasztrófa” állapotában található – ma már azt mondanók: egyfajta száműzetés számára a tescani tartózkodás, a másikkól pedig arról értesülünk, miként viszonyul saját „munkásságához”, hogyan ítéli meg az általa eddig írott könyveket. Mindkét részlet diszkrét, visszafogott. Ez

a napló a szerzőről szól, de a szerző nem saját magáról beszél. Nem számol be sem mindennapi tevékenységéről, sem olvasmányairól, sem magánéletéről. Egyszerűen ez a napló nem kitárulkozás. Nem arról szól, hogy mivel telik annak az élete, aki írja. Hanem miről? Mondjuk azt, az egyszerűség kedvéért, hogy a világról.

Mit lehet mondani egy naplóban a világról? Mindenekelőtt le lehet írni. A szerző leírja, hány lépés (vagy hány méter) távolságra van háza a környezet egyik vagy másik pontjától. Ez az, amit pozitív tudásnak nevezhetünk. Pontos és cáfolhatatlan (ha feltesszük, hogy a számításba nem csúszott hiba). Egyedi darab ez a kötet lapjain, amolyan határhő. Azt mutatja, hogy így is lehet naplót írni. Van a világnak számokban, ellenőrizhető adatokban kifejezhető arca – ez a világ térképe. A világnak kiterjedése van, ezért aki arra kíváncsi, hogy mi hol van, annak ismernie kell a méreteket, az arányokat, a távolságokat. Mivel pedig mindennek, ami látható, van kiterjedése, a napló lehetne kizárólag adatok, számok, tények felsorolása. Ez a világban való eligazodás első foka. Praktikus, megbízható, felszíni. A Tescani napló jelzi, hogy van ilyen, de nem ezt az utat járja.

Van azután a naplóban egy sor szöveg, amely félig-meddig az előző részlethez hasonlít. Szerzőnk a gombákat veszi szemügyre. A megfigyelés ezekben a darabokban is tárgyilagosan rögzíti a látványt. Mégis valami másról van szó. A visszatérés, a többszöri nekirugaszkodás maga is arra vall, hogy amit a szem érzékel, amit az agy regisztrál és följegyez, az csupán a kezdet. A létezőnek nemcsak kiterjedése van, hanem jelentése is. Aki nem látja a létezőt, aki nem tud beszámolni róla, az nem tudja, hol él. De az ember számára a látás több, mint egy érzékszerv használata, és amit belőle minden élőlény nyerhet, vagyis praktikus tudás és annak a génekben lerakódott öröksége: ösztön. Azt, hogy vannak ehető gombák és vannak mérges gombák, az állatok is tudják (sőt, talán az embernél jobban tudják). Amit az állatoktól eltérően egyedül az ember tud, az a jelentés. Az ember lát – és megnevez. Lát – és leír. Lát – és osztályoz. Lát – és kérdez. A gomba-gyakorlatok erről szólnak. Arról, hogyan kísérel-

heti meg az ember, hogy túllépjön a pozitív tudáson. Arról, hogy a létezőben a láthatón túl az ismeretlent is látja, pontosabban sejtí. Arról, hogy az ember nem-tudásában is tudás van: a kérdés tudása, kíváncsiság és keresés. Az ember a kiterjedés tényein túljutva fogalmat alkot magának arról, hogy a világ csupa hasonlóság és különbség, csupa összetartozás és ellentét. A világ éppen az, aminek látszik, és mindennek, ami látható, nevet lehet adni, mindent le lehet írni. De a világ nem csupán az, aminek látszik, vagyis a dolgoknak olykor egészen más nevet kell adni, mint ami megnevezi a láthatót.

A kiterjedésnek önmagában véve nincs jelentése, a létező dolgoknak viszont van. A kérdés most már az: a jelentés van-e vagy lesz? A dolgokban van-e vagy a dolgok nevében? A névadás által lesz-e vagy azáltal, hogy az állítás összefüggést teremt a nevek, s így módon a dolgok között is?

A gomba – természeti tárgy, amelynek kiterjedése (külsőalakja, színe, állaga) van. De ebben a természeti tárgyban ugyanakkor van valami különös, a kiterjedéstől eltérő minőség: úgy látszik valaminek – egyszerűen gombának - , hogy ebben az egy-szerűségben a legteljesebb kétféleség lakozik: éppúgy lehet ehető gomba, ahogyan lehet mérgező is. Ha egzisztenciális nézőpontból szemlélem, a kérdés kimerül az egyszerű összefüggésben: aki leszedi, hogy megegye, annak a kétféle gombát nem szabad összetévesztenie. Erre való a gomba-szakértő, erre való a gombák ismerete. A megismerés perspektívájából azonban valami másról van szó, és pedig arról, hogy jelentés ott van, ahol feltételezzük, hogy jelentésnek kell lennie. Aki tudatlanul nézi a gombákat, az csak azt látja, hogy milyenek, de azt már nem látja, hogy mit is jelentenek. Egyedül az tud közel férkőzni jelentésükhöz, aki sejtí, hogy ez a jelentés van, méghozzá kétféle, ellentétes, sokszor megtevesztő módon. Sőt, hozzájuk e kettőn kívül is nagyon sokféle jelentés kapcsolható – például olyan asszociációk, értelmezések, kombinációk formájában, amelyeneket szerzőnk előad.

A dolgok jelentése nem az emberi értelemben van, hanem magukban

a dolgokban – mondjuk, a gombákban – , de csak akkor közelíthető meg, ha az értelem feltételezi meglétét. Semminek nincs jelentése pusztán azáltal, hogy van – a maga eredendő voltában minden létező puszta tárgyiaság, amelynek tulajdonsága a kiterjedés. Ám mindennek van jelentése akkor, ha az értelem ezt a jelentést feltételezi, keresi, és olykor meg is találja. Az ember azért értelmes lény, mert feltételezi, hogy minden létezőnek lehet jelentése, sőt, ami mérhetetlenül több, hogy minden jelentés folytonosan újragondolható. Aki járt már életében gyümölcsös kertben, és átélte a vágyat, hogy beharapjon egy érett gyümölcsbe, annak fejében óhatatlanul megfordul a gondolat, hogy Ádám is azt az almát kívánta meg.

Az eszköz, amelynek segítségével az értelem jelentést tulajdonít a dolgoknak: az emberi nyelv. A jelentés-tulajdonítás első lépése a névadás. Az ember azért tudja megszólítani a világot, mert előzetesen nevet adott a dolgoknak. („Névtelen tárggyal az ember nem tud párbeszédet folytatni.”) Ha már mindennek neve van, a világot le lehet írni a maga puszta kiterjedésében. Ezt a leírást azután többféle módon lehet tagolni, árnyalni, mélyíteni: erre való az értelem megannyi elemző, osztályozó, társító művelete. A létező kiterjedésének leírása kimeríthetetlen. A világban eligazodni és cselekedni ennek a leírásnak a birtokában tud az ember, amelyet olykor tudománynak is nevez. Ez a létező pozitív, konkrét, tárgyias jelentése.

A megjelölt tárgy, a referens gondolati képmása – ez a jelentés (Kelemen János).

De lehet a nyelvet a cselekvéstől és a közvetlen megismeréstől eltérő célokra is használni. Ezt a műveletet nevezzük költészetnek. A költészet tisztára nyelvi eszközökkel – költői alakzatoknak szoktuk őket nevezni – megváltoztatja a szavak jelentését. Merőben új viszonyt létesít a szó és a contextus között (Harold Weinrich). Ha azt mondom, hogy a könnyedén szállingózó hópehely olyan, mint „fehér macska cikázó karma a levegőben” – ez költészet. Úgy teremt összefüggést egymástól független dolgok – az égbolt, a havazás, a macskakörömök – és az őket jelölő szavak között, hogy az egyedül ebben a

képben, ebben a nyelvi rendszerben jelentéssé, ott viszont csakugyan az. A költészet olyan jelentésnek a feltételezése, amelynek meglétét maga a költészet nyelve szavatolja. A költői világok létezését nem az alapozza meg, hogy a világ költői, hanem az, hogy a dolgoknak a nyelv tetszőleges jelentést tud tulajdonítani.

Természeténél fogva a költői jelentés nem igaz, de nem is hamis: a világnak a nyelvben újjáalkotott rendje. Ami a költészetben a legmélyebben emberi, az képessége, hogy jelentést teremtsen. Ez a jelentés azonban nem a létező jelentése, hanem a létező költői jelentése. A költészet univerzumában mindennek lehet jelentése, minden jelentés lehetséges és megengedett. Ez egyrészt felemelő, mert azt mutatja, hogy jelentés mindenben fellelhető és mindenütt teremthető. Másrészt viszont lehangoló, mert arra vall, hogy a jelentések száma végtelen – egyszóval sokaságuk kérdésessé teheti magát a jelentést.

A napló helyenként költői szöveg, de nem költészet – csupán érinti, gyorsan átszeli a költészet univerzumát. Tovább megy, azaz tovább kérdez. Érzékelteti azt, hogy a költői nyelv jóvoltából létesülő jelentés a dolgokon innen van, a nyelv teremtette térben. A továbblépésnek két útja van. Az első annak a tudakolása, hogy tud-e a nyelv másként is jelentést teremteni, mint költői módon. A másik, radikálisabb út új kérdés felé vezet: van-e a létezőnek az embertől független, már az embert megelőzően szerzett jelentése? A Napló szövege erről a két irányba tartó keresésről tudósít. Nem összefüggő okfejtések, nem rendszeres elméleti építkezés formájában, inkább villanásokban, gyors gondolat-futamokban. A szöveg néhány példáján jól nyomon követhetjük ezt a mozgást.

Nézzük, hogyan halad előre az első úton. „Elnézem a frissen felszántott földet...” A szerző arról az érzésről beszél, amelyet a föld látványa ébreszt, a földé, amelyet végül „a szilárd, a jelenvaló, a valóságos ellentété”-nek érzékel, s ennél fogva, mondja, rajta járva „ugyanúgy kilépünk az időből, mintha a csillagokat szemlélnők”. Látszólag, a fentebb mondottak szerint ezúttal is költészetet művel.

Pedig nem egészen így van, ebben a szövegben valami más is történik. A szerző csakugyan arról beszél, amit lát és amit gondol, s ezzel költő módjára jelentést tulajdonít a létezőnek. De közben olyan szavakra is apellál, amelyek valójában átvezetnek egy másik nyelvbe, s ezzel egy már megalapozott jelentés körébe: „Belőle jött létre a földgolyó és mi magunk is, ennélfogva ő az eredet maga. [...] Tiszta múlt, a legmagasabb átváltozás tapasztalatát követően hátramaradó való”. Ez a szöveg két nyelv szavaiból tevődik össze: az egyik a szerző nyelve, a másik – nyomaiban – a szent szövegeké. Ilyenformán e sorok jelentése sajátos módon létesül, mégpedig úgy, hogy az egyik nyelv szavainak jelentése (konnotatív módon) mintegy átköltözik, átáramlik az éppen születő szövegbe, amely keresi és létrehozza a maga jelentését. (Magától értetődik, hogy a szavak sohasem újszülött módjára „ártatlanok”, senki nem élhet velük úgy, mintha elsőként használná őket. Minden egyes használatkor minden szó megelőző előfordulásai sokaságára utal. Ennek sajátos esete azonban az olyan szövegre történő utalás, amely mondhatni önálló nyelvként működik, mint a Biblia.)

„A felhők – olvassuk másutt: az ég testszíne.” Eddigi fogalomhasználatunk szerint jellegzetesen költői jelentés-tulajdonítás. Amikor azonban a következő mondatban a képzettársítás kapcsolatot teremt a felhők és a kinyilatkoztatás között, akkor az már nem költészet, hanem újra valami más: „A felhők helyezik az eget a közelség terébe. Ekként tökéletes analógiát mutatnak a kinyilatkoztatás szövegeivel, amelyek Istent közelebb hozzák, testet adnak neki, mozgatják. A kinyilatkoztatás nagy szövegei olyanok Isten és az emberek között, mint az ég és a föld között a felhők...”. Másutt az őszről beszél, a kisarjadt búza látványáról – és a látványhoz máris Keresztelő Szent János alakját asszociálja.

Végül a naplót záró szöveg, a terjedelmes Szent Anzelm-idézet, már nem nyomokban utal arra a másik nyelvre, hanem épp megszakítatlan folytonosságát érzékelteti, azt, ahogyan a szent szöveg századok múltán hitelesen személyi változatban él tovább, amelyhez nincs

*mit hozzátenni ma sem. Előtte csupán ez a megjegyzés olvasható:
„Egy értelmiségi imája”.*

A Napló szövegében ez az út az Egyetlen Jelentés (Julia Kristeva) tételezése felé tart.

Ez az a jelentés, amelyet hagyománynak vagy hitnek nevezünk. A létező jelentésének olvasata készen áll a ránk hagyományozódott nyelvben. A közvetlenül használt nyelv, mint a jelentés-tulajdonítás személyes eszköze úgy számol vele és úgy hivatkozik rá, hogy ezáltal céltudatosan magába építi a benne felhalmozódott jelentést.

Nyelvről beszélünk, jóllehet ez a művelet hovatovább túlmutat a nyelven. A kérdés ugyanis most már az, hogy lehet-e a létezőnek az emberi értelemről független, az emberi létet megelőző jelentése.

Szerzőnk körülnéz közvetlen környezetében és ami szeme elé tárul (zajos, mulatózó, öntudatlan emberek csoportja), az maga a triviális, vaskos, eleven valóság. „Ha mindez valóságosan létező, akkor jómagam...” A válasz a kételkedést fejezi ki, a nyugtalanságot, hogy talán nincs is más, mint a létező. Pedig nemcsak nyugtalanság foglaltatik a kérdésben, hanem bizakodás is: azt tudakolni, hogy létezik-e az, ami látszólag nincs, akkor is kitérít a gondolkodás terét, ha az alkalmi válasz tagadó. A létező azért nem cáfolata a valóságon túlinak, amilyen a gondolkodás vagy a hit tételezte világ, mert a nyelv arra is alkalmas, hogy ezt a kérdést mintegy kiemelje a nyelv közegéből és úgy terelje vissza a létbe, mint más-más regiszterét a jelentésnek.

A napló egy további részlete: szemlélődés a természetben. Arról tudósít, hogy az adott pontból szemlélt táj, két eltérő irányban egészen ellentétes – derűs, őszi, illetve fagyos, téli – arcot mutat. „Alighanem ilyennek látszik a világ, a maga hideg és meleg, jó és rossz oldalával, a Teremtő nézőpontjából. Ahhoz, hogy értsük a világot, ugyanonnan kell néznie, azaz megtalálnunk a helyet, ahonnan látszik az egyidejűség, ez pedig Isten páholya.” Ha maga a világ látványa igényli világon kívüli nézőpont tételezését, az egyrészt behatárolja az

emberi megismerést, másrészt végtelenül ki is tágítja, hiszen azt jelzi, hogy az embernek van fogalma erről a perspektíváról, és meg is próbálhatja azt magáévá tenni. Annak azonban, hogy minden együtt, ennél fogva a jelentés is a maga teljességében egyedül Isten szemével látható, mindenekelőtt az az értelme, hogy a létezőnek van összefüggő, teljes, egységes jelentése, ez pedig megelőz bármely, az embertől származó jelentés-tulajdonítást. Aki tehát azt állítja, hogy van látható, és van láthatatlan világ, van a látszatok, és van a lényeg világa, van ez a világ, mindaz, amit világi létnek mondunk, és van amaz, vagyis a túlvilág – az mindezt a nyelvben tételezi ugyan, de ez a tételezés immár nem a dolgokon innen történik, hanem a dolgokon túl, nem a létező és az ember viszonyában, hanem azt megelőzően. A nyelv pusztán kifejezi ezt, szól róla, például úgy, ahogyan a szent szövegek teszik. Vagyis a rájuk való hivatkozás, a nyelvükben tárolt jelentés felidézése túlmutat rajtuk, magára a lét szubsztanciájára utal vissza. Úgy, ahogyan például Szent Anzelm teszi az idézett imában.

Ha pedig így van, akkor eszerint meghatározandó a hit státusza is. Meggyőződés vagy adomány? Egyik szó sem hangzik el, felbukkan viszont helyettük egy másik fogalom. Tartalmaz talán valamit az egyikből is, a másikkól is. Szerzőnk így nevezi: elhelyezkedés, diszpozíció. Nem az a kérdés, hogy igazolható-e a létezőnek a hit szerinti jelentése, hanem az, hogy meg tudja-e választani valaki a helyet, a nézőpontot, ahonnan ez látható és érthető. A hit – jól diszponáltság, akárcsak a szerelem, akárcsak a helyes válasz ismeretének állapota. Aki tévesen választja meg a nézőpontot, az szükségképpen rosszul lát, ezért a dolgok mibenléte is összezsugorodik előtte, képtelen kihámozni a helyes jelentést. Ám ennél több is van ebben a fogalomban (mind etimológiája, mind a hozzá fűzött társítások folytán), mégpedig az, hogy a hit felszabadulás és nem alárendelés, öröm és nem szenvedés. Távol járunk a Kierkegaard elgondolta „végtelen rezignáció”-tól, amely egyidejűleg „birtoklás” és „feladás”, annak tudata, hogy amit a hívő a hitben megragad: az

abszurd. Itt, épp ellenkezőleg, a hitben – még vagy már – az értelem nyilatkozik meg és a rend.

De nem annak nyilatkozik meg, aki tétlen. A Napló egyetlen nagy terjedelmű, tömör értekezésnek beillő részlete a hit és a megismerés viszonyának kérdését taglalja. A sok száz éves teológiai vitában szerzőnk saját diszpozíciója szerint ítélkezik. Elsőként tételezi Isten megismerhetőségét („ha bensőmben, in intimo meo, magam is hordozom az istenség csfóját, abban vissza tud tükröződni isten, aki ilyképpen maga magát ismeri meg tulajdon tükröképében”), másodikként viszont kijelenti, hogy ez a megismerés behatárolt: „Nem szabad tehát felednem, hogy végtelen (ennélfogva birtokba nem vehető) adottsággal van dolgom...” A határ azonban nem tilalom, s jóllehet a tét a megismerésben csakúgy, mint az erkölcs terén a lehetetlen, az ember tudja, hogy nincs „magára hagyatva”, s ezért a hozzá legillőbb viselkedés a „reményteli erőfeszítés”.

Voltaképpen két kérdésről van itt szó egyszerre, mindkettőnek nagy súlya van az európai gondolkodás történetében. Az egyik a megismerés a hitben, a másik a hit a megismerésben.

Ellentétes-e a hit és a megismerés – erre vonatkozik az első. Szabad-e, üdvös-e a hit nézőpontjából a megismerés – ezt firtatja a második kérdés. Szerzőnk válasza az elsőre határozott igen, a másodikra feltételes igen. Ez az álláspont a nyugati gondolkodás két olyan fejleményét – törését - próbálja áthidalni, amelyek évszázadok óta meghatározzák földrészünk szellemi életét. A hit és a megismerés ellentétét a 13. század második felében Aquinói Szent Tamás oldotta fel (a hittételek észfelettiék ugyan, de nem mondanak ellent az észnek), hogy alig egy emberöltő múltán előbb Duns Scotus, majd Occam terelje új mederbe a vitát, nem kettejük ellentétét, hanem különbözőségüket tételezve (Istenről és a világról a lét azonosan állítható, a világ megismerése csak tapasztalat alapján lehetséges). Járható-e a két út egyszerre? Vagyis a régi (via antiqua), amely Tamástól visszafelé vezet Albertus Magnus és Anzelm irányába, illetve az új (via moderna), amelynek Scotus és Occam a kiindulá-

si pontja? Ez nem a szerző dilemmája, hanem a modern kor Európájáé. Amit a Napló itt megcéloz, az legalább annyira erkölcsi, mint filozófiai üzenet: ahogyan árt a hitnek, ha önmagába zárkózik és kirekeszti magából a megismerést, ugyanúgy veszélybe sodorhatja a megismerést is, ha elszakad a hit igazságától.

Mivel pedig a megismerés amúgysem törhet teljességre, az írásnak – magának a gondolkodásnak is – leghitelesebb formája a töredék. Minden mű többé-kevésbé művi, minden totalitás így vagy úgy elhibázott. Vissza a természethez, mármint az emberi értelem természetéhez, amelynek legotthonosabb közege a részlet és a vázlat, hiszen ezekben ragadhatja meg legigazabban „véges eszközökkel – a gondolat végtelenségét”. Ami nem azt jelenti, hogy a világ „darabjaira törött” (Buber), hanem azt, hogy, épp fordítva, a fragmentumban is az Egész mutatkozik meg.

Pontosan kiszámítható, hány lépés van innen – odáig. Körös-körül lemérhetünk minden távolságot. De az igazi út mindig az, amely előttünk áll. A ránk váró út. Lépéseinket ahhoz kell tudnunk mérni.

HORVÁTH ANDOR

Vágyaidban virágos réten sétálsz, de úgy, hogy ne taposs el egyetlen szál virágot sem. Vértelen utópia azok fejében, akik a *szellem* szót túlságosan gyakran használják.

Néhány év óta Tescani környékén festőket látok – a szabad ég alatt dolgoznak, *sur le vif*. Egyesek fürgék, vállalkozó kedvűek, szinte lerí róluk, hogy minden megilletődöttség nélkül végzik mesterségük jól begyakorolt mozdulatait. Mások előbb keresik a festői „motívumot”: fejüket oldalra billentik, hunyorítanak, hosszan szemlélnek egy fát vagy az előttük elterülő rétet – kissé modorosak, úgy járnak-kelnek a világban, mint a látás „szakemberei”, akiknek nem okoz gondot, hogy minden látképben, bármekkora is az, felismerjék a festményt. Mások csak a munkájukra figyelnek, verejtékeznek, lüktető belső megszállottság tartja hatalmában, hajtja őket, hogy tetten érzék a táj rezdülését. Egyre inkább idejétmúlt valamennyi: ők ma már a szellemi foglalkozásúak közül az egyedüliek, akik a természet kellős közepén *dolgoznak*, akikben még tisztán él a közvetlenség érzéke. Szükségét érzik annak, hogy megragadják a hely levegőjét, és ez csodálatra méltó bennük.

A levegő. Testetlen szerzemény, pára, amelyben érződjék Isten illata.

Ha a hit mezejében lelt magának helyet, még a közepszerű szellem is talál mondanivalót. A jól meglelt hely fölemeli, és máris abban a magasságban mozog. Épp ellenkezőleg: ha rossz

helyen áll a szellem, lehetnek a legjobb adottságai, lehet bármekkora jártassága, végül kifogy minden mondanivalóból – finom árnyalatokat lát az esetlegesben, de bambán vagy sötétlenül szól arról, ami lényeges.

„Nem vagy elemedben” – mondja a barátom – „ahány tárgy, annyi ellenvetés”. Így van. Rossz kedvében az ember egy csapásra „tárgyszerű” lesz. A dolgok és az emberek a maguk „igazi”, azaz elégtelen fényében mutatkoznak meg előtte: mivel saját magából árnyékot vetít rá, az egész világ félárnyékba borul. Fordítva, ha jókedvünkben vagyunk, mindent türelemmel szemlélünk. Megbocsátunk. A megbocsátás a jól diszponáltság arca. Amikor a kereszténységgel összefüggésben megbocsátásról beszélünk, nem kell erről megfélelkez-nünk. Elnyerni ama lelki állapotot, amelyből az erőfeszítés minden fintora nélkül megbocsátás árad, annyi mint kivívni az egyenletes, sugárzó jó kedélyt.

Az igazi keresztény jól diszponált. A hit maga is jól diszponáltság. Egyedül ez óvja meg a megbocsátást attól, ami szüntelenül megtörténhet vele, azaz hogy valami más lesz belőle: mogorva leereszkedés, kétszínű jólelkűség, egy ideológia édeskés példázata.

De *mikor* jól diszponált az ember? Amikor szerelmes. Vagy amikor éppen válaszolt egy nehéz kérdésre. Olyannak lenni, mint aki szerelmes, mint aki megértett valamit – talán ez lehetne a jól diszponáltság kulcsa. Persze a hité is.

Zene: hallatlan precizitás árán kósza eredmény.

A növények világában a halált mintha nem kísérné a rothadó szétesés nyomorúsága. Az illatot nem bűz váltja fel. A halál sohasem orrfacsaró. Elszíntelenedés, kiszáradás, szétesés – valamiképpen mindegyik tiszta és természetes marad, nem lesz bűzös és latyakos. Egy színösszetétel helyét átveszi egy másik, és megváltozik a szagok regisztere. Nem rothadást érzékelünk, hanem elmúlást és elsenyvedést. A szerves anyag, ha növény, úgy hal meg, hogy kiszárad, ellentétben az állattal, amely levet ereszt, mintha nedvei hirtelen felfakadnának. A növény teteme lágý, az állaté fagyosan éjí. A széna – és a kő. Az elfonnyadt virág – és a hulla.

A mezőn, tőlem néhány méternyire, nyúl szökik ki a bokorból és széleseben eliramlik. Így szaladt néhány nappal ezelőtt a kutyák üldözte őz is. Úgy érzem, olyan világ középpontja vagyunk, amely körkörösén tágul: elég megjelenünk, s a közelünkben található vadállatok máris menekülnek, és magára hagyják az embert tulajdon tekintélye üres terében. Az ember úgy középpont, hogy érzi, mennyire kétélű dolog ez: egyszerre *fontos* és *magányos*. A peremre küld mindent, ami nem emberi, és ott marad elhagyottan a benne megtestesülő kivétel pusztaságában.

Rövid képsorok: Michael Jackson. A tökéletes báb. Mekkora adag virtuozitás kell ahhoz, hogy az ember *kevesebbnek* mutakozzék!

Egy táj csak annak festői, aki nem benne él. A helybéli számára ugyanis életsors, férfias, rendszerint tragikus őselem, idegen tőle minden dekoratív jelleg. A műélvezet csupán a kívülálló idegen sajátja. Benne a látványhoz nem kapcsolódik sem élmény, sem kényszer, sem múlt. Ebből következik, hogy gyanús az a román, aki „festői Romániát” emleget. A festői Románia képzete turisztikai fikció: a kirándulásra induló román ember gondolkodásának terméke, aki ideje javát külföldön vagy városi elidegenedetségben tölti, majd ideig-óráig megjárja magát bóbiskolva „a természet lágy ölén”, mert az hízeleg hazafiúi érzésének. Külföldi ugyanúgy joggal beszélhet festői Romániáról, ahogyan egy román is nevezheti festőinek a bajor erdőt. De román ember szájából a „festői Románia” kifejezés annak jele, hogy nem éli át a román lét tragikumát, az ország és az itt élő emberek pátoszát.

Van a férfi számára egy pillanat, amikor döntenie kell: feladja-e a *csábítás* szerepkörét, hogy helyette a *közlést* válassza. A kettő ugyanis ritkán fér össze. A csábítás ostromló hadművelet, aki ügyes, az többre megy annál, aki korrekt. A *hatás* érdeklí, még akkor is, ha hitel nélküli. A közlés ellenben hitelességre tör, még ha az nem is látványos. Az első a kétértelműség gyönyörével ajándékoz meg. A második a világosság

örömével. Eldöntöm tehát: a közlést választom. De lám, az átellenben ülő hölgy elmosolyodik, én pedig csalódottan konstatalem, hogy számára igyekezetem értéket cserél, és már nem közlés, hanem csábítás...

A felhők: az ég testszíne. Nélkülük – éjszaka pedig csillagok nélkül – hűvös semmitmondás, merő elvontság az ég. De a lassan vitorlázó felhők élőlényé alakítják: felszínt és élet-történetet az ég ugyanúgy tőlük kap, mint a föld is, amelynek megformázzák a fentről jövő fényt. A felhők helyezik az eget a közelség terébe. Ekként tökéletes analógiát mutatnak a kinyilatkoztatás szövegeivel, amelyek Istent közelebb hozzák, „testet adnak” neki, „mozgatják”. A kinyilatkoztatás nagy szövegei olyanok Isten és az emberek között, mint az ég és a föld között a felhők: a közelítés fátylai, személyesítő véletlenek, közvetítő meghatározások. A Biblia vagy a Korán olvasása: felhőket szemlélni, amint lassan siklanak Isten képmása előtt.

Noica módjára érzem, hogy eddig közzétett írásaimat, minden szándékosság nélkül, egyfajta *legato* fűzi össze, másvalami, mint a stílus, vagy néhány többé-kevésbé nyilvánvaló rögeszme. Eltekintek a két esszékötettől (s a még kiadatlan harmadiktól), ezek ugyanis nagyobb részt „megrendelésre” születtek. „Alkalmi” írások, s bár természetes, hogy ezekben is magamat adtam, inkább a társadalomnak szóló teljesítmények, válaszok arra, amit *mások* vártak vagy kértek tőlem.

Belső szükségletből ez idáig csupán a másik két könyv ered: a *Pitoresc și melancolie* (Festőiség és melankólia), valamint a *Minima moralia*. Úgy tekintem most őket, mint kísérletet, hogy magam mögött hagyjak két olyan szakterületet – egyfelől az esztétikát és a kultúra filozófiáját, másfelől az etikát –, amelyben, ha kitartanék mellettük, a szakavatott ember dermedtsége várna rám. Kierkegaard „stádiumaihoz” hasonlóan *végig kellett járnom és meg kellett haladnom* őket. Ilyenformán az én „legatóm” többszöri „elválás”, amelyet feltehetőleg a könyveken túli erőfeszítés követ majd.

Bárhogy van is, egyre világosabb előttem: könyvet írni azért érdemes, hogy az ember *hátrahagyja*, nem mint haszontalan dolgot, hanem mint amolyan *Nebenphenomen*, centrifugális üledékeit egy galaxis ama középpontjának, amely egyedül számít, mivel egyedül ő lehet egy élet mértéke és emelheti a végső számadás tekintélyét. *A könyv mint nyom* – ez a higiénikus írás. Az ember után nyomok maradnak: gyermekek, szerelmek, drámák, emlékek, utálatok, könyvek. De a könyvben célt, az élet értelmét látni éppoly nevetséges, mint létünk bármely földhözragadt sikerét célként kezelni. Aki nem üledéknek tekinti a saját maga írta könyveket, aki bálványozza őket (és bennük önmagát), az észrevétlenül átváltoztatja őket valami mássá, és a könyv ettől kezdve már menekülés vagy álca (végtelen megfutamodások és szégyenek álcája), mentség vagy dísz, a karrier kelléke vagy a napszámos fáradtsága, a tehetetlenségi erő hajtotta szorgalom sírboltja, a magukról bűnös módon (bár olykor ártatlanul) megfélemlítő lelkek temetkezési helye. Az „írástudó”, az önmagában vett írástudó csupán túlméretezett nyom, a *szellem egyik másodrendű funkciójának* jogtalan kitágulása. Aki azért él, hogy könyveket írjon, az mintha tulajdon árnyékától megszállyottan élne. Akire a Nap fénye hull, annak óhatatlanul árnyéka is van. De ami döntő, ami lényeges, ami kötelező, az a Nap felé fordulni, szabadon mozogni fényében.

Iacob Negruzzi szatírjában LuxiŃa, aki szende gyermekkori arcával varázslatos képként maradt meg a költő emlékeztében, érett korú nagyvilági hölgyként bukkan fel újra, első férje után immár a második oldalán (aki saját bevallása szerint sokkal rosszabb, mint az első):

*Roszzabb gazdám lett az, kit sietve választottam,
Lakhelye évszám a birtok, s ha szája szóra nyílt,
Naphosszat széna s barom, búza s eke a téma,
Hogy végül éreztem, keserű tőle
A lelkem, s mentem...*

Más szóval SaŃa ComŃeŃteanu már akkor nem találta a helyét saját világában. Talán jobban utána kellene nézni annak, milyen szerepet játszott a román kultúrában a nők társasági élete a gazdálkodó, természetközeli élet demitizálásában.

Gyümölcsös: máris indulhatsz. Előtted piros gyümölcsökkel roskadásig telt fa. Leszakítasz egyet és beleharapsz. Érzed a fenség ízét: növényi hús, zamatok, illatok. Valamikor, a történelem előtti időkben ugyanezt az örömet érezte, aki elsőként leszakította. Meghökken, majd határtalan gyönyörűséget érzett. Ha jól meggondoljuk, maga Ádám is, amikor meglátta a nőt, kezében a gyümölcscsel, *azt a gyümölcsöt kívánta...*

Mókus. Villámgyors mozgás és mozdulatlanság elképesztő váltakozása. Egyik pillanatban teljesen elernyed, a másikban oly fürgén szökken, hogy követni sem tudja a szem. Pont – vessző, pont – vessző, pont – vessző, pont – vessző...

A „legato” elméletével Noica saját életművét óriási monokultúraként gondolta el. De másnak kedvesebb a kert: külön világegyetem, vagyis mindenből van házunk táján – vannak haszonnövények és virágágyások, de van tiszta pázsit is. Vi-anu életműve monokultúra, a Călinescué kert. Maga Noica is nagyobb mértékben „kertész”, mint azonnal látszik, és mint ő kívánta. Az ültetvényeit színező festőiség, a mértani formákat elborítani kész angolpark – ez az ő sava-borsa. Aki pedig kertészként a legnagyobb, s akit ezért Noica okkal csodált, az Goethe.

Minden akadályt *falnak* érzünk. Pedig tudnunk kellene úgy bánni az akadályokkal, mintha *tükrök* vagy *ablakok* volnának: hagyjuk magunkat részekre bontva visszaverődni bennük, vagy nézzünk *át rajtuk*, hogy láthassuk a rajtuk túli hajnalt. De nem csupán az akadály olyan, mint a fal. *Bármilyen* lehet fal, mihelyt gúzsba köt: a szerencse, a siker, még a boldogság is. A jó és a rossz egyformán, rejtett fal. Addig kell őket csiszolnunk, amíg tükrözni tudnak és áttetszőekké nem válnak.

A legszebb naplemente, amelyet valaha láttam: az ég, mint jeges víztükör, benne vér és tej.

Fuvola, klarinét, oboa. Más hangszeres művészeknél inkább a fúvósok az ábrázoló művészet rokonai. Ha a hang látható lenne, csodás látványban lehetne részünk: e hangszerekből egész múzeumra való „lebegő szobor” áradna, áttetsző nimfák sokasága. A fúvós legközelebbi rokona az üvegfúvó.

Elnézem a frissen felszántott földet, és jobban, mint bármikor, fölmeérem, mily *hihetetlen* a föld, a csupasz föld állaga. Nincs még egy, hozzá foghatóan meghatározatlan anyag: színe – bizonytalan, formája – nincs, alkata csakis a *semmi* analógiájaként írható le. Ha „anyagot” mondunk, képzelni is alig tudnánk érzéki megfelelőjeként alkalmasabbat, mint a föld. Ami földből lett, annak eleve a formátlan, a renyhe, maga a semmi az alapja. Miközben – mekkora ellentét – egyidejűleg üledék, de a sarjadás közege is. Bár alapanyaga szerves hulladék, a sokszorososan lepárolt halál – csfrázó televény, sarjadó élet. Belőle jött létre a földgolyó és mi magunk is, ennél fogva ő az eredet maga. Ám milyen különös: életkora nem úgy mutatkozik meg, mint hallatlan lerakódás, hanem mint végtelen sanyargatás: a föld olyan, mint a geológia gyomrának száraz végterméke. Tiszta múlt, a legmagasabb átváltozás tapasztalatát követően hátramaradó való. Jóllehet a hétköznapi érzékelés az azonnali jelképét látja benne, a föld inkább a szí-

lárd, a jelenvaló, a valóságos ellentéte. Amikor lábunk a földet érinti, ugyanúgy kilépünk az időből, mintha a csillagokat szemlélnők.

Napjaink teológusainak irodalmi (vagy tudományos) dilettantizmusa: alacsonyabbrendűségi érzésben szenvednek a „kultúra” világával szemben. Úgy próbálnak behatolni e világba, mintha a sajátjuk elégtelen volna és mellékes. Holott a teológiának *be kell borítania* a kultúrát, nem vágyakoznia utána, ahogyan vidéken élők a főváros „értelmiségi bizonyítványa” után vágyakoznak. Értelmiség, amely hátat fordít az Egyháznak és féli, hogy az Egyház, amely alatta marad tulajdon tekintélyének (mert azt hol a „kultúrával”, hol a modern „tudománnyal”, hol a világi hatalommal látja jónak megosztani) – íme a bennünket körülvevő válság.

Aki nem ült még soha modellt festőnek, nem tudja, milyen az, amikor nézik az embert.

Soha nem reménytelibb a zöld szín, mint ősszel. A kisarjadt búza zöldje október végén: idegen a szikkadt barnák óceánjában, törékeny, friss, üvegszerű, benne van a telet követő

virágba borulás ígérete. Ilyen lehetett Keresztelő Szent János megjelenése a pusztában: valószerűtlen, profetikus színfolt, mint októberben az alig kizöldült búza.

„Itt most oly csodaszép, hogy legszívesebben el sem mennék” – hasonló mondat séta közben gyakran fordul meg az ember fejében. Ártatlan, alapjában véve mégis abszurd mondat. A gyermek mohósága lappang benne, amelynek tápot ad a meggyőződés, hogy valamely élmény a végtelenségig tárgítható, hogy a mennyiség kiterjedése hozzáad valamit. Olyan, mintha a hegyes pontot egyenletesen haladó vonallal váltanók fel. Minden nyomorúságunk abból fakad, hogy egy helyzetet képtelenek vagyunk a maga „pontoszerűségében” megízlelni, ehelyett mi *linearitásra dhítózunk*. A halálfélelem is a linearitás szüntelen vágyának eredménye. „El sem mennék...” Csakhogy a látvány úgyis elmegy: a következő percben már más a fény, elég a szellő, egy nesz, egy váratlan képzetársítás, és többé már nem az. Egy mód van megőrizni a szépség *pillanatát*: ha elhagyjuk. El akarod raktározni, örökre *magadnál* tartani? Körvonalai máris elmosódnak, kiálszik, semmibe vész. Elfog az érzés, hogy itt, e percben szép, megrendítően szép? Menj tovább! Ajándékban volt részed, amelyet csakis úgy vihetsz magaddal, hogy hátat fordítasz neki.

Azt hallom egy földművestől (a fiatal Bârlea az illető), hogy a szőlőéréséhez nem csupán nap kell, hanem köd is. A diónüszoszi kétértelműség tökéletes meghatározása. Sugárzó és

ködös, nyári és őszi voltában a dionüszoszi voltaképpen nem az apollói *ellentéte*, inkább zavaros és látomásos apollói, vagy fordítva, naptól felajzott részegség. A közönséges részegségnek semmi köze a dionüszoszihoz: nem napot hörpint a borból, mivel nem fér hozzá, csupán ködöt.

A Gavotyval folytatott beszélgetésekben Enescu két olyan támpontot nevez meg, amely egész életén végigkísérte, gyermekkorától kezdve: az egyik *a föld*, a másik *a vallás*. Blaga ujjongott volna: milyen ragyogó kifejeződése ez a keleti szellemnek, a „földre ereszkedő szófiai”-nak!

Nem a „csillagos ég” és nem is az „erkölcsi törvény” (az utóbbi voltaképpen az előbbi elvont megfelelője), hanem az ég és a föld: ez az igazi, szó szerinti polaritás – anyag és forma, nehezek és felhajtó erő. De azzal a kiegyesíttéssel, hogy itt az „anyag” és a „nehezek” szóban nincs semmi pejoratív, ezek egyszerűen az emberiség objektív tényei, adottságai. A cél csakis ezen adottság folytán nyer értéket (és testi valót). Ugyanis test nélkül, a bennünket alkotó föld nélkül a vallás nem volna egyéb, mint *Schwärmerei*, öntelt kacérkodás, amolyan fenséges *hobby*, amely nem ütközik ellenállásba. Ahhoz angyalnak kell lenni, hogy a vallásnak test nélkül is értelme legyen. Az ember számára a vallás megszakítatlan „agónia”, háborúság színtere: *a föld jósága és az Isten jósága* közötti háborúságé. Ha hiányoznék belőle a föld jósága, az ember mindent rózsaszínben látna. Egyedül az angyal tud ellenállni, mivel a szellem állapotában is *megmarad* harcosnak. Neki is két támpontja van, még hozzá ugyanaz a kettő: „a föld és a vallás”. Csakhogy isteni dekrétum folytán ezek helyet cseréltek. Az ő „égboltja” a föld. Ott áll az ember közelében, próbál beépülni, befurakodni az ember rendjébe, hogy magához vonz-

za. Otthona a menny, mindennapi munkája a földhöz köti – ez az angyalsors. Enescu intuíciója mindenképpen beszédes: a művészetek közül a zene kötődik legkevésbé a testhez. Olyan, mint az angyal, aki énünk földi valóját műveli, a bennünk lévő termőföldet.

A görög gondolkodás ártatlansága: a felfedezés öröme, hogy a világ *elgondolható*. Ez is a témája a görög spekulációnak: ami elgondolható, *das Denkbare*. A középkorban, miután megtörtént a Megtestesülés, a kiváltképp spekulatív téma az elgondolhatatlan, *das Undenkbare*. Amikor Descartes után bekövetkezik a visszaesés az elgondolhatóba, az értelem már elvesztette a görögök korabeli ártatlanságot, a *das Denkbare* immár annyit tesz: a megérthető, *das Vorstellbare*, a még elfogadható, *das bloss Denkbare*. Már csak az lehet igaz, amit az „elgondolhatatlannal” folytatott viaskodástól megvált értelem „megengedhetőnek” vél.

Ha a szellem valóságos, ekként kell elismernünk mindenben, ami a világ testi mivolta, legyen az itt ez a fa, amott a domb hajlata, a felhők rajza. Nem elég azonban, ha mindezen esetekben „általános” szellemről beszélünk, amely – amolyan elvont alapként – ott van mindenben. Mert ahhoz, hogy hatékony legyen, a szellemnek *más és más* módon kell munkálkodnia a dolgokban, megfelelésben a látható *mindegyik* tárgyával vagy lényével. Más szóval a szellemet úgy kell el-

képzelnünk, mint *sajátosat*, nem pedig, mint általánosat. Egyik módja ez a *személyes* Isten jobb megértésének...

Tegnap, esteledéskor a nyárfasor északi végéig mentem, egészen a „tölcsérig”. Tudtam, hogy Horia Bernea ott dolgozik, és megegyeztünk, hogy hazakísér. Lám, gondoltam, paradigmája ez annak, amit a kritikus tesz: a nap lejártával felkeresi a művészt, és kinyilvánítja: „Ez jó” – kettészelt demiurgosz, csak kommentárra telik tőle, és persze könnyen tévedhet is. A művész ugyancsak kettészelt demiurgosz. Szintén tévedhet, ám amit bevégezett, arra már nem térhet vissza objektív hozzáértéssel. Kettébe vágott Teremtő – a művészetben ez az eredendő bűn.

Aki egyetlen szóval kívánja leírni valamely táj és általában véve a teremtett világ *rendjét*, az végül – némi csodálkozással – a *szabadság* szónál állapodik meg. Ez fejezi ki a legmegfelelőbbben a természetnek azt a tulajdonságát, hogy „tökéletes”, noha nem „rendezett”.

A világ alapanyaga és látványának együttes hatása – szabadság.

Saint-Just írta 1792. november 29-én: „Un peuple qui n'est pas heureux n'a point de patrie. Il n'aime rien. Si vous voulez fonder une république, vous devez vous occuper de tirer le peuple d'un état d'incertitude et de misère qui le corrompt. Si vous voulez fonder une république, faites en sorte que le peuple ait le courage d'être vertueux.”*

Nincs jobb példa a *ragyogásra*, mint egy erdős dombhát, ősszel, amikor mindent előnt a barna sokféle színárnyalata. A tavasz az *ujjongásé*, a nyár az egyöntetű *teljességé*, a tél – a *kathar aszkézisé*. De ragyogást, igazi ragyogást csak ősszel látni, egy napfényes októberi napon. A növények halálát megrendítő ünnep nyitja meg. Érthetően kezdődik az egyházi év ekkor, abban az évszakban, amikor egymásba fonódik a vég és a dicsőség. Úgy érzem, ebből indul ki a hit egész misztériuma: a megdicsőülésként átértzett halálból. Amely egyben végtelen elkülönülés küszöbe is. Ősszel minden fajra más befejezés vár, és minden növény egyedi színével saját maga. Ahogyan eksztatikusan szétválik minden, ami sajátos – ebben áll az ősszel élénk táruló látvány ragyogása és talán a ránk halálunk után váró sorsé is... („Meghalunk, tudom, de mennyi ragyogás!”)

* „Olyan népnek, amely nem boldog, nincs hazája. Nem leli kedvét semmiben. Aki köztársaságot akar alapítani, annak törődnie kell azzal, hogyan mozgassa ki a népet a bizonytalanság és a nyomorúság állapotából, amely megrontja. Aki köztársaságot akar alapítani, úgy cselekedjék, hogy a nép legyen elég bátor az erény mellé szegődni.”

Az őszi napfény jobb metaforája a megismerésnek, mint a nyári napsütés, amelynek hevétől olykor minden forrásba jön és megolvad. A szellem „heve” nem olvasztja meg, nem hozza tűzbe a dolgokat, csak simogatóan megérinti őket.

Távolról a régi udvarház helyén sokszínű virágok valószínűtlen tömege látszik – nyáriás oázis a már lepusztuló őszben. Amikor odaérek, döbbenet látom, hogy elképesztő család: *elszáradt* virágok óriási csokra. De hányféle elszáradás! Pergamenszerű virágok, lila bogáncsok, kékbe játszó pelyhek. A néhány hónappal ezelőtti pompa, de ezúttal múzeumi változatban: „agyagfigurák” gyűjteménye, ám nem mesterséges készítmények. Nem másolatok, mint Madame Tussaud múzeumában, hanem tartósított testek, amelyek, ha visszafogottan is, de élnek az időtlenség törékeny máza alatt.

Találkozásaink alkalmával Dragomir úr lényegében megpróbált rávezetni: a gondolkodás műveletét azzal kell kezdeni, hogy komolyan veszünk egy közhelyet. Egyetlen közhely sem közhely önmagában, csupán szellemi passzivitásunk, tulajdon szendergésünk teszi azzá. Közhelyből kiindulni ugyanaz, mint *saját gondolat nélkül* kezdeni. Akiknek eleve, túl gyorsan gondolataik támadnak, azok szinte sohasem jutnak el a gondolkodásig. A spekuláció legjobb indítása: ha *nincsenek* gondolataink. Ha eljutunk hozzájuk.

A faluból a hegyoldal felé vezető úton (amely azután áthalad a nyugati dombokon) van egy pont, ahol úgy érzem, mint ha keskeny mezsgyén járnék. Ha jobbra nézek, a láthatáron jellegzetes téli táj, bruegeli, áttetszően fagyos rajzolatú. Bal felé, Scorēni irányában viszont a láthatár rézvörös, derűs, mint egy őszi alkonyat. Onnan, ahol állok, felkavaró a két látvány egyidejűsége. Alighanem ilyennek látszik a világ, a maga hideg és meleg, jó és rossz oldalával, a Teremtő nézőpontjából. Ahhoz, hogy értsük a világot, ugyanonnan kell néznünk, azaz megtalálnunk a helyet, ahonnan *látszik az egyidejűség*, ez pedig Isten páholya.

Tegnap az első hó: rövid és hatástalan, mint fehér macska cikázó karma a levegőben.

A frissen felszántott föld (az irdatlan, barbár, történelem előtti barázdák) fölött ellenfényben pókháló-szálak sokasága: áttetsző, becses háló, amely előbb csak feldíszíti, majd foglyul ejti a zsákmányt. Szédítő ellentét a föld pikkelyes háta és a tünékeny pókháló között: dinoszauruszra borított csipke.

Lelkemben a tél illata gyakran Noica úrral társul. Holott persze nyáron is jártam P[ro]tini[on] (az utolsó nyáron esett az őrült nyargalás a Gura R[io]ului-ig és vissza). Azonban csak most, visszatekintve mérem fel, hogy ami „alakot”, modellt ad az ottani találkozásoknak, az a hideg, de barátságos téli napfényben úszó hegyvidék látványából árad. Lehet, hogy télen csakugyan többször jártam ott, mint nyáron. Ám ha nem így lenne is, emlékezetemben az egész szertartás téli hangulatú: nagykabát, bakancs, forralt pálinka, égő fahasábok a kályhában (és kiegészítésül a titokban használt hőszugárzók), tea, séta a fagyos hidegben – a kolostor felé vezető úton félhomályban, a kolostortól a [m]ántai elágazásig vivő emelkedőn napfényben. Tél volt akkor is, amikor Gabriellel fogtuk egymás kezét, nehogy eltévedjünk, úgy kapaszkodtunk fel a domboldalon Noica úr első házikójáig, ahol gyertyával várt (épp megszakadt az áramszolgáltatás) és „ezer javaslata” volt éjjeli szállásunkat illetően. Ugyancsak télen ereszkedtünk le szánkókkal az ajtaja mellett elhaladó ösvényen, elégedett, óvó pillantásától kísérve. Tél volt, amikor hol Nicolae úr szobájába, hol a Noica úréval szomszédos házikóba húzódtam, hogy átadjam magam az életút felénél érzett elragadtatásnak, amin ő csak megértően mosolygott. Fát is télen vittem neki Trabantommal, télen olvastam és kommentáltam, biztatásának engedve, Mózes ötödik, harmadik és negyedik könyvét. Télen is temettük el ott, a kolostor mellett, miután ugyancsak télen elesett a lakásban, ő, aki a jeges erdei úton, ahol úgy lépkedett, karjait lebegtetve, bájos-gyámoltatlanul, mint ha kötélén járna, el tudta kerülni, hogy elessék. A filozófia tele? Az ő mértanra áhítózó lelkének tele? Lehetséges. De a benső nyugalom, a hitbéli közösség s a kitavaszkodásig cselekvően és védetten való túlélés technikájának tele is. Noica úr tele. Az ő életéé és haláláé. A vele való párbeszéd örökkön simogató és simogatóst nem ismerő hiányának tele.

Hét év leforgása alatt másodszer vagyok a társadalmi katasztrófa állapotában. Akárcsak először – eufórikus érzés.

Annnyira fogságában tart bennünket az öregedés kiváltotta szomorúság (szinte ritualizált) frazeológiája („Mit művel velünk az idő!”, „Milyenek voltunk, és mivé lettünk!”), hogy föl sem fogjuk azt a sokkalta drámaibb egzisztenciális katasztrófát, ami az átlépés a gyermekkorból a felnőttkorba. Látszólagos teljességével együtt az érettség elérése nem más, mint lényünk *eszközzé tétele*, hatékonyságra törő megszilárdulás. A gyermekkor *tiszta lehetősége* mindenestül bezárkózik ama kevésbe, ami a valóság, hallatlan képlékenység vedlik sémává, mert ezáltal lesz *funkcionális*. E túlságos alkalmazkodáshoz mérten az öregedés inkább visszanyerés: a közelgő halál titkos oldószere munkál benne, valami újnak rettenetes előérzete...

Elnézem gyermekeimet, és szomorúsággal tölt el, hogy növekednek. Érzem, hogy fogyatkozom, és ujjongok.

A hátsó házikóban társaság mulat. Mintha ölnék őket, úgy kornyikálnak. Az asszonyok flekkent sütnek, a gyerekek hancúroznak a fűben, üvöltöznek, nem szól rájuk senki. Kutyák ugatnak – a felhergelt állatok orra már nem tesz különbséget a sült illata és az emberi verejték szaga között.

Ha mindez valóságosan létező, akkor jómagam – és ami csak az elmúlt hónapokban foglalkoztatott – nem az. De mindez persze valóságosan létező.

Az az óra – szerfölött veszedelmes óra –, amikor egy nő érzi, hogy győzött...

Lelki egyensúly: úgy áthaladni a négy évszakon, mintha bensőnk egyetlen évadja lenne.

AG. C. asszonynak írott levélből: „Azt kívánom önnek, emelkedjék erényei fölé, a következetesség fölé, az örökkön éber követelmények és minden egyéb fölé, ami ez idáig életének tartalmat adott. Magukban véve az erények támaszai lehetnek a léleknek, de gúzsba is köthetik. A mindennapok drámája nem erények és bűnök szövevénye, hanem zavaros egyveleg, amelyben a jó ölni tud, a rossz pedig megváltást hozhat. Egyetlen erény van – ha van –: a képlékenység. Nem a csapongás, nem az állhatatlanság, nem az opportunizmus, hanem a képlékenység, az a képesség tehát, hogy a körülmények végtelen különbözőségére végtelenül különbözőképpen válaszoljunk, a képesség, hogy életünk ne készen kapott ismérvek *alkalmazása* legyen, hanem ismérvek *felfedezése*. Más szóval a képesség: *újnak* lenni pillanatról pillanatra. Képlékenység nélkül mindannyiunk élete semmi egyéb, mint kudarcok halmozása. A kudarcot nem kell megőrizni, nem kell engedni, hogy romboló állóképpé merevedjék. „Maradj, pillanat!” helyett „Haladj, pillanat, hogy előlről kezdhessem!” – ez szerintem a szabály, amelynek alapján megmérettetünk. Egy keleti mese arról a gazdag és zsugori emberről szól, aki nem tudja többé levetni a cipőjét, büntetésül, amiért nem

vált meg tőle idejében. Tudnunk kell idejében levetni a láb-belinket, nem kell görcsösen ragaszkodnunk ahhoz, amit olykor legbensőbb tulajdonunknak, ha nem éppen sorsunknak érzünk.

Szintén Keleten, a Távol-Keleten azt tartják a bölcsesség jelének, ha valaki meg tud lovagolni egy tigris, vagyis uralma alá hajtja a *vad* sorsot. Nálunk Virágvasárnap alkalmával a bölcsesség alázatosabb arcot ölt: számárháton utazik. Nincs az a gyatra, alantas, bamba hátas, amelyen ne vitethetné királyi úton magát az ember. Ha a levegőség agyagon lovagol...

Tadeu Hajdeu írásaiban tallózom: „Legyetek tisztességesek, de ne akarjatok ezáltal kiválni az emberek sorából”. (*Spre Țnere de minte , celor trei fii ai mei* – Intelmek három fiamnak.) A figyelmeztetés a hivalkodásnak szól, de több ennél: egy csipetnyi „keleti” erkölcs – anélkül érij el valamit, hogy kívánnád, törekedj elérni valamit, de ne célozd meg, találj anélkül, hogy elszántan keresnél. Tisztességtelen, aki tisztességével kiválni óhajt – mondja ez az erkölcs. Másutt: „Kötelességeiteknek híven és igyekezettel tegyetek eleget, de egyben mértékkel is. Minden túlzás árt, még a túlzásba vitt jó is”. Ugyanabban a szellemben: „Jottányit se távolodjatok el a törvény betűjétől, ám azt se feledjétek, hogy akit sújt, annak szemében a leghelyénvalóbb büntetés is igazságtalannak tűnik.” Bármilyen jól kidolgozott, bármilyen nemes is a normatív szigor, az mindig *alatta marad* Tadeu etikájának.

Körbetekintek a műhely mögött található szobámban, és elfog az átmenetiség öröme. Szerencsém van: valahányszor már-már „letelepszem” valahol, mindig kimozdítanak helyemből. Ha nem szerencse volna, honnan jönne a hirtelen, túláradó öröm?

Az elmeél soha ne *szorítsa ki* a józan észet – legyen mindig az alapja.

A nyárfasor mögötti dombon traktorok szántanak: mára odavan a séta öröme. Hiába védekezem az idillizált falukép ellen, a gépet művinek és szörnyűnek érzem, mert *rút*, hihetetlenül *rút*! A traktor különösképpen ijesztő látvány. Nem szelídfíthette meg a sok *design*, nem fogadja magába egyetlen természeti táj sem. A motor durván, ijesztően szabályos zúgását sem. A szántás olyan, mint valami *kivégzés*. A láthatáron sorakozó traktorok mintha megszálló csapatok lennének. A szántóvető ember: tökéletes csendben végzett megfeszített munka. A traktoros: nagy zaj, csekély erőlkifejtés. A termés is rekvirálás eredményének látszik. A földet – magatehetetlen szolgát – szó szerint *kiszákmányolják*. És újra csak azt mondom: szemnek és fülnek *rút*, borzalmasan és bántóan *rút*!

Az elgondolható legmagasabb gondolat: Isten. Világos azonban, hogy az ember számára nem elgondolható. Szokásos szellemi képességeink és e gondolat mérete között óriási az aránytalanság. Már az is csoda, hogy ennek tudatában vagyunk. Ezek alapján négy lehetséges megoldását képzelem el az Istennel való (értelmi) viszonyunknak:

I. Miután tapasztalásom számára Isten nem adott, és ugyanúgy, értelmem sem tudja átfogni, haszontalan egyáltalán tárgyalnom róla. Elvonatkoztatok tehát léte hipotézisétől, mint amivel nincs mit kezdenem. Nem dolgozom a lemerhetetlennel és nem építek arra, ami szavakkal ki nem mondható. Helyénvaló, hogy szigorúan csak azzal foglalkozzam, ami valóságos képességeim hatáskörébe esik.

Ez voltaképpen nem ateista megoldás. Nem zárja ki Isten létét. Beéri azzal, hogy nem terjed ki rá, mondván, így kívánja „a tisztesség”, „a józan ész”, „a bölcs mérséklet”, röviden: az a fajta racionalista alázat, amely nem tör lehetetlen teljesítményre. A „felvilágosult” értelmiségi, a „realista” filozófus megoldása ez, aki ismeri „képességei határát”, és nem próbálja meg átlépni őket.

II. Mivel észbeli képességeim nem férközhetnek Istenhez, elfogadom, hogy hozzá való viszonyulásom egyedüli útja *a hit*. Mire jó az értelem eszközeivel közelíteni ahhoz, ami túlmutat az értelemen? Beletörődöm abba, hogy én hívő vagyok, aki bármely felmerülő kérdésre a kinyilatkoztatás szövegeiből vett idézettel válaszol. Kerülöm az elemzést és az értelmezést, végső soron magát a gondolkodást is. Valahányszor ugyanis véges képességeimmel közeledem ahhoz, ami eleve végtelenként tételezett, fennáll a veszélye annak, hogy tévedek.

Ez a szokványos pietizmus megoldása, erre találta ki a mondást: „Higgy, és ne kutass!” Az ekként felfogott hit teljesen passzív, lemond az értelemről, átadja magát az igazságnak, amely épp abból meríti tekintélyét, hogy bizonyíthatatlan.

III. A hozzáférhetetlen Isten a lusta szellem előítélete, ha ugyan nem az ostobaság megvallása. Való igaz, Isten mindenél nehezebben elgondolható, de nem elgondolhatatlan. Ha magam is az Ő „képére és hasonlatosságára” teremtetem, akkor meg kell lennie bennem a képességnek is, hogy Őt megismerjem. Ha fogalmat tudok Róla alkotni, meg is kell Őt értenem. Az értelem isteni adomány, amely kellő gyakorlat árán meg tud világítani minden misztériumot, még a legmagasabbat is. Misztérium valójában nincs, csak *titok* van, vagyis álcázott, *még* fel nem tárt, netán az erőtlén, könnyen bomló elmék elől szándékosan elrejtett terület. Ám a hit tartalma átváltozhatik a „tudomány” tartalmává, akár kitartó egyéni erőfeszítés, akár fokozatos közösségi erőfeszítés eredményeképpen – ez utóbbi az, ami a „hagyományban” felhalmozódik.

Leegyszerűsítve, ezt a megoldást vallja minden ezoterizmus, kezdve az alacsonyabb szintűekkel (amilyen a modern teozófia) és végezve a bonyolultabbakkal (amilyenek a Guénon-típusúak). Árnyalataiktól függetlenül makacs ismeretelméleti optimizmust hirdetnek, végtelen, luciferi bizalmat árasztanak a megismerés emberi eszköztárának képességében, nem utolsó sorban pedig lendületes (bár leplezett) gőgöt. Mindent összevetve, az ezoterizmusnak az a paradoxona, hogy miközben szüntelenül „rejtett igazságokról” beszél (amelyek különböznek az „exotérikus” igazságoktól), végül minden erejével azon van, hogy a „rejtettet” széles körben megismertesse, „világgá kürtölje”.

IV. Nagyságrendjét tekintve a Teremtő valóban még csak nem is fogható a teremtményhez. Reményem sem lehet, hogy a Legfelső Lény kiterjedését teljes egészében átfogjam. Ám épp oly nyilvánvaló az is, hogy nem tudhatom *eleve*, meddig juthatok törekvésemben, hogy Óhózzá közel kerüljek. Igaz továbbá, hogy egyedül Isten ismerheti önmagát. De ha bensőmben, *in intimo meo*, magam is hordozom az istenség csiráját, abban vissza tud tükröződni Isten, aki ilyképpen maga

magát ismeri meg tulajdon tükörképében. Isten nem nyilatkozik meg nekünk, hogy hozzáférhetetlen maradjon. Meghatározásánál fogva *kérő*, hívó, magába rántó instancia. Az emberi értelem pedig nem kevésbé nemes képesség, mint az érzelem vagy az alázat, vagy az ember bármely további képessége. Az Istenre irányuló *aktív* feszültség a teremtmény ontológiai státusából ered. Nem szabad tehát felednem, hogy végtelen (ennélfogva birtokba nem vehető) adottsággal van dolgom, mégis a reményteli *erőfeszítés* testhelyzetét kell felvennem vele szemben, képességeimet a *maximumig* kihasználnom, hogy ily módon a lehető legközelebb férközzem Istenhez. Röviden: a lehetetlent kell megcélozni, tudva azt, hogy lehetetlen: gondolkodni addig a *határig*, ameddig gondolkodásunk elhatol, megérteni addig a *határig*, ameddig megértésünk eljut. Szorgos támadásban, illúziótlanul, de bizakodással telve. Isten színe előtt a legillóbb magatartás az erőfeszítés, valamint a *merészség*. E kettőhöz társul az Ő transzcendens voltának szüntelen tudata. Az erőfeszítés meg a merészség, ha nem kíséri az isteni transzcendencia tudata, ismeretelméleti önteltséget vagy ifjonti, prométheuszi egzaláltáságot eredményez. Az isteni transzcendencia tudata, ha nem társul hozzá az erőfeszítés igénye és merészség, komor agnoszticizmushoz, obskurantista pietizmushoz vezet.

Az aszkézis és az erkölcs tekintetében a kérdés lényegében ugyanaz: Isten olyasmit kér tőlem, aminek elérése meghaladja az erőmet (lásd a *Hegyi Beszédet*). Minden hívő lélek *tudja*, hogy erények dolgában soha nem éri el a kívánt magasztalat. Mégsem járja meg senkinek az eszét, hogy feladja az aszkézis erőfeszítését azon a címen, hogy az úgysem teljesíthető. Támadóan vágyom a tökéletességre, noha tudom, hogy nem érem el. Ugyanígy kell vágyynom a megismerésre is, és feléje tartanom, jóllehet tudom, hogy nem vehetem birtokba. Amikor megmérettetünk, vágyakozásunk kerül mérlegre, nem pedig az, hogy milyen mértékben valósult meg. Ha nem így volna, közülünk senki nem üdvözlne.

Amellett pedig nem abból áll-e a hit, hogy a tét – a lehetetlen, de a meggyőződésből is, hogy nem vagyunk magunkra hagyatva? Akkor pedig, minthogy szünet nélkül segítség kísér, minden vállalkozásunk, még a legutópikusabb is, eséllyel indul?

A négy megoldás közül a leglehangolóbb az első. Választás fejeződik ki benne, a mellékes választása, amelyet a félelem indokol, hogy ahhoz, ami lényeges, hiányoznak az eszközeink.

Rengeteg szellemi energia veszett kárba amiatt, hogy az elmúlt századok során elterjedt a tudástól való megfutamodás, az otromba óvatosság észjárása, amely ráadásul a hatékony értelem pózában tetszeleg. A kockázattól vagy a nevetéségtől való félelem, a metafizikai érzék kialvása, a szellem kimerülése és az élet elszürkülése mind ennek az észjárásnak kísérőjelensége.

A második érthető módon az a megoldás, amely felé az Egyház hajlik, mivel tart a harmadiktól. Megfelelni látszik a hívek tömegének, amelyet inkább kell óvni a gőg, mintsem az alázat túlzásától. Ám az is igaz, hogy ennek rovására írható, különösen az ortodox világban, bizonyos szellemi renyhesség, a válaszok sztereotípiája, a megismerő aktus megtorpanása és helyette a kifejezésre, kisugárzásra alkalmatlan, ködös „átélés” kedvelése.

A harmadik megoldás rejtett veszélyként kíséri a nyugati szellemiséget, úgy, ahogy azt a skolasztika útja jelzi Canterbury Anzelmtől Teilhard de Chardinig. (Nem véletlen, hogy Guénon bőven idézi a skolasztikusokat.)

A legmegfelelőbbnek a negyedik megoldást látom, azzal a feltétellel, hogy akadjon manapság kellő számú értelmiségi, aki hittel és merészséggel vállalni tudja ezt a fogadást.

Az ősz – a növényvilág *ásványi* pillanata. A rostok elszarusodnak, előbukkannak az erdő mélyebben fekvő, csontszerű alakzatai, a színek a drágakövek skáláját utánozzák – az *Apokalipszis* kristályos Jeruzsálemének előíze?

Korunk írója, itt, Tescaniban. Nehezen mozdul ki a szobájából, kényszeredetten és unottan hordozza körbe tekintetét. „Semmi gond – mondod magadban –, nem vonzódik a természethez. Feltehetően a könyvek barátja.” De amikor nálad jár, még csak eszébe sem jut, hogy belelapozzon valamelyik könyvedbe. Te is megfordulsz a szobájában – sehol egyetlen könyv. Más sincs, mint írópapír és golyóstollak. Egyszóval sem természet, sem könyv. Mi hát? A város élményvilága és saját Énje vergődései. Önelemzés, illetőleg mese. Városi lét és belterjesség. Mindkettő könnyed, problémátlan, sekélyes változatban. Csupa közszemlére tett „lelkiállapot” és metafora.

Haláloed előtt lelkedet Istenre hagyományozni. Az örökösök névsorán Ő álljon az élen...

Az avarban hosszú szárú gombák sokasága. Széles kalapjukon körkörös pettyek. Érintésre húsuk rugalmas, szivacsos, gumihoz hasonló: a lágy és a mértani különös keveréke. Egészen biztosan mérgezőek. Eltérően az ehető gombáktól, már messziről látszanak, magasan, vonzóan, szinte impozánsan virítanak. A bennük rejlő mérég párája a kommentár hány lépcsőfoka felé vezet?

Az allegorikus és moralizáló első lépcsőfok: a mérges gombákat könnyebb észrevenni, látványosabbak hasznos társaiknál. Ugyanígy vonzóbb a bűn is az erénynél. Amaz gögös, emez szerény. A rossz agresszív, látható, kéznél van: mindjárt szembe szökik. A jó rejtett, tartózkodó, enged választani. Egy kis lépéssel tovább: a rossz felszíni, *ő*a felszín, a jó mélyebben fekvő, az alapzathoz tartozik, ahhoz az alaphoz, amely, az esetlegestől eltérően, nem látszik. Azután: a tulajdonságok kozmikus szabályozást követnek: a fogyasztható gombára árnyékot vet szerény külseje, míg a mérges gomba kirí szépségével. Az egyedi létezés nem gyűjthet magába *minden* erényt. Semmi, ami teremtett, nem lehet egyöntetűen tökéletes. A külalak tökélyét kikezdi a szubsztancia hibája. Fordítva, a szubsztancia hibátlanságára árnyékot vet a gyatra külalak.

Keresztény nézőpontból: Isten még a méregnek is megengedi hogy harmonikusan beilleszkedjék a látható világba. (Könnyebben tűri Ő a *rosszat*, mint a *rútat*?) A mérég botrányát tompítja a küllem bája. Isten világában a rossz álcázott, nagyobb egészbe illeszkedik, amely leplezi. Másfelől innen ered, hogy a rossz: *csapda*. Első látásra *szfévelyesnek* mutatkozik (ellentétben a jó el-nem-kötelező sápadtságával).

Továbbmenve: akár ehető, akár mérges – mindkettő gomba, egyazon fajhoz tartozik. Más szóval, természetük szerint nem különböznek. Sötét, nedves helyen nőnek (Rudolf Steiner szóhasználatával élve, „lunárisak”), eső után bújnak ki, és egytől-egyig azonos a morfológiai képletük. A jó és a rossz egy töről fakad. Valahol a mélyben érintkeznek: egyazon energia leszármazottai. A világ racionális homogenitása – mon-

daná Hegel. *Coincidentia oppositorum* – mondanák a régiek. A költészet és egyfajta metafizika *halál* és *szépség* folytonosságát ünnepelné bennük.

Élcelődő Tescani:

– Olyan vagy, mint Balzac.

– Honoré.

Tegnap, a déli órában, borús időben, egy pillanatra az az érzésem támadt, hogy a táj látványa is lehet kifejezéstelen: többféle szürkeség pusztá egymásutánja. A zamatos nyári zöld kialudt, az őszben lobogó barnák ideje még nincs itt – pillanatnyi szünet két ünnep között. De ez a szünet, ha jobban megfigyeljük, csupa ünnepélyesség: a szürke minden színárnyalata lila alapozású, s ettől máris súlyos, neptunusi, rejtélyes csengésű. Rövid időre, mielőtt a legkülönfélébb színekben játszana, a gyeptakaró is elsötétül: ez az „opus nerum”, az első szakasz a bölcsék kövének keresésében.

Gomba-gyakorlatok (folytatás). A mérges gomba külalakja összetett, furfangos, kiszámíthatatlan. Az ehető gombáé jösz szerint banális. Bizonyos fokig mindkettő jól diszponált: az első mefisztói, nyúlánk, a második kedélyes, falusias. A rossz

tarka, labirintikus, kimódolt. Ellentéte az egyszerűség. A jó sima felületű, benne maga a természetes dicsőül meg. Az elmélet kimódolt, a valóság egyszerű...(A folytatás kockázatos, mihelyt a játék eredménye csupa ellentét-pár. Elvégre az egyszerű is lehet mérgező...)

Úgy érzem, szorosabb szálak fűznek Noica úrhoz, mint korábban bármikor. Soha ennyire nem éreztem azt sem, hogy ő *nevelt*. Az vall igazi tanítómesterre, hogy tisztét *folyamatosan* látja el. Alakft bennünket halála után is – olykor *főleg* akkor.

Ahogy Sesztov lázasan, szinte hisztérikusan különválasztja a hitet és a megismerést, az talán szükségesnek mondható annak érdekében, hogy helyreállítsuk a hit „esztelenségét”, amelyet alapokat kereső botrányával veszélybe sodort a görög „szükségyszerűség-elv” (a kifejezés Gilsontól származik). Másfelől viszont, ha nézőpontját elfogadjuk, elkerülhetetlen bizonyos *bénultság*. Az ember elfogadja, hogy „hinni” annyit tesz, mint a lehetetlenre, Isten abszolút másságára fogadni. A megismerés vágya a gonosztól ered. Vagyis az ember felad minden erre irányuló erőfeszítést. De a hitet úgyszintén lehetetlen elmélyíteni, mihelyt ugyanis az ember átadta magát neki, a többi isteni adomány. Akkor pedig hogyan *élünk* keresztényi életet? Tudatlanságban? Önkívületben? Sesztov gondolkodása olyan kiáltás megindoklása, amely után nem következik semmi.

Paul-Jean Toulet: „Il n’y a rien de plus détestable que les Juifs, sinon les antisémites”.*

Gomba-gyakorlatok (folytatás). Túl azon, hogy milyen első látásra (inkább jovialis), van a gombának egy nyugtalanító összetevője: lágyszövetű, fehér, puffadt szövege. Csernobil után az a hír járta, hogy a föld minden adománya közül a gomba dolgozza fel és raktározza el leginkább a rádióaktív anyagokat. Jó médiuma a kibillent anyagnak, jó tartálya a fertőzésnek. Ez esetben a nem mérgező gomba egy csapásra álnokabbnak bizonyul mérgező társánál, az ember ugyanis nyugodtan leszedi és megeszi, noha benne mérgek rakódtak le. A gomba – halál viszony újra meg újra igazolódik. Még a felrobbantott atombomba morfológiájában is: gomba Hiroshima felett...

Élcelődő Tescani:

- Hogy hívják a p□tini□ könyvtárosnőt?
- Nórika.
- Ja! Akárcsak Ibsenke hősnőjét.

* „Nincs rondább a zsidóknál, hacsak az antiszemiták nem.”

Marmont *Emlékiratai*. Német földön, 1813-ban, egy beszélgetés során Napóleon kijelenti: egyes embereket a becsület vezérel, másokat öntudatuk – amazok „*les hommes d'honneur*”, emezek „*les hommes de conscience*”. Többre tartja az elsőket, mert mindig, bármilyen körülmények között tudni lehet, mit cselekszenek. Az utóbbiak viszont aszerint cselekednek, hogy milyen képet alkotnak maguknak azokról a körülményekről, amelyekkel szembetalálják magukat, cselekvésüket következésképp az szabja meg (pontosabban az szab *korlátot* nekik), hogy meddig terjed saját értelmi belátásuk. Viselkedésük nem *elvéket* követ, hanem gondolataik menetét. Példaképpen Napóleon a következő dilemma elé állítja Marmont-t:

„Tegyük fel, hogy ön a Montmartre dombján áll, idegen haderőkkel szemközt, amelyek Párizst fenyegetik. Csapatai létszáma elégtelen, a párizsiak pedig könyörögnek, hogy adja meg magát. Mit tesz?” „Nem tudom – válaszolja Marmont – gondolkodnom kell.” „Ön, Marmont, az öntudat embere, nem a becsületé. Eljön a nap, amikor elárul engem!”

A szellemet indokolt aggodalom szállja meg, amikor már csak könyvekből takarítja be saját terményét.

Kultúra vagy politika? Nem tudom. De, ha egy mód van rá, nem bármi áron kultúra, és nem bármi áron politika. Nincs értelme sem csöndesen meghúzódni, sem lázadni, ha lelked elvesztése az ára.

Szeretnék megkérdezni egy botanikust: mi a magyarázata annak, hogy a fák törzse oly végtelenül változatos rajzolatú. A faj és a nem semmit nem dönt el, ez világos. Az „eredetiség” csodáit láttam egyazon kategórián belül. Nem sokat magyaráz az sem, hogy a fény felé törnek. Az előreláthatatlan ekkora pazar bősége: mi hát a magyarázat? És nem annyira a szétszaladó ágakra gondolok, hanem magának a törzsnek a vonalára, amely sima vagy göcsörtös, kecses hajlatú vagy egyenes vonalú, hol elegáns, mint egy meghajlás, hol nyakatekert, mint egy rossz álom, rideg vagy hívogató, körülményesen, mint az óvatos beszéd, beletörődve hirtelen készül a földre mélyedni a gyökérszet felé, majd oldalirányban vagy függőlegesen ismét magasba tör, barokkosan túlterhelt, megannyi csigavonal és duzzadó izom – minden egyes fa külön arc, összetéveszthetetlen. Engem elképeszt az egyedinek ez a tobzódása ott, ahol hajlamosak vagyunk azt hinni, hogy nincs egyéb, mint család, osztály, átfogó kategória. Elképeszti vajon a botanikust is?

Egy bizonyos pontig a hit és a hitetlenség a kételkedés két válfaja. Az különbözteti meg őket, hogy a hitetlen Isten létét vonja kétségbe, a hívő viszont nemlétében kételkedik.

Nemzedékünkben mindenki annak összege, amivé, mivel megtiltották neki, nem lehetett.

A *töredékben* látom a szellemi erőfeszítés legillóbb írásos kifejezését. Egyedül a töredék tartja ugyanis tiszteletben a gondolkodás belső menetét. Az ember *kihagyásokkal* gondolkodik. Ez szó szerint így van, mivel felépítésénél fogva agyunk alkalmatlan arra, hogy (egyazon tárgynál maradván) néhány óránál tovább *működtessük*. (Amit pedig ez idő alatt kitermel, és ami használható, feljegyzésre érdemes, az többnyire csak villanás: van a megértésnek egy-egy *pillanata*, köröskörül pedig valami közelítő zümmögés, amikor készenlétben várjuk azt a pillanatot.) De gondolkodásunk más értelemben is kihagyásos. Véges eszközökkel gondoljuk el mindegyik gondolat végtelenségét. Aki *terentmény*, az *töredék*. Nem vagyunk a Logosz maga (a szó ezúttal „beszéd”-et is jelent): részecskéi vagyunk a Logosznak, átmeneti lakhelyei. Ezért még a bölcsesség is, amikor megadatik nekünk, nem a *folymatos*, hanem a *pillanatnyi* beszéd, a kinyilatkoztatás formájában adatik meg. A megvilágosodás – minden szöveg ekként szól róla – a pillanatnyi tartam csúcsa, rövid alámerülés abba az ózondús világba, ahol megfulladnánk, ha több időt kellene töltenünk. Ilyenformán a kihagyás nem csupán *feltétele* a gondolkodásnak, hanem *higiénéje* is, az ember szintjén reális ritmusa.

Öntelt és mesterkéltnél dolog pillanatnyi kiterjedésű alámerülésünket rendszerszerű értekező beszéddé alakítanunk. Önteltség, mivel azt, ami egész, az előrehaladás módszerével, az egymás után logikájával kívánja átfogni, holott az meghamisítja az egész természetét. Az egész logikán túli és rendszertelen: nem önisméltó gépezet, hanem kiszámíthatatlan élő. A (látható és láthatatlan) világ koherenciája más természetű, mint egy rendszeré. De önteltségünkhöz, mondtam az imént, mesterkéltség társul: aki hosszabb lélegzetű, tagolt és felépített, *bizonyításra törő* szöveget ír, az olyan belső méretet ad a gondolatnak, amilyen abban a közegben, ahol megszületett, eredetileg *nem* volt neki. Jól tudja, aki könyvet, „normális” könyvet írt – és be is vallja, ha őszinte – hányszor

kellott szimmetrikus megfelelést, logikai futamot, „következtetést” csak azért *kitalálnia*, hogy ezáltal az építménynek olyan *formai* stabilitást adjon, amely nem mindenestül felelt meg az igazságnak. Persze, aki író, annak fontos, hogy szorgalmas legyen és értsen az építkezés művészetéhez. Csak-hogy ezek a tulajdonságok magukban hordozzák azt a kockázatot is, hogy megbomlik a helyes arány a kigondolt és a leírt között. Az írás végül *szőnpadra állítja* a gondolatot: kitérít, feldíszíti, kiaknázza, mint holmi alapanyagot: a túltáplált mondat burjánzása elborítja azt a gondolati tartalmat, amely, ha beérné önmagával, alig néhány bekezdést tenne ki. Végző soron minden jelentős könyv, minden nagy spekulatív építmény leszűkíthető egy-egy töredékre, *összefoglalható* benne.

A teológiai szöveg *csakis* úgy indokolható, mint töredék, mint szöveg-sziget az isteni hallgatás határtalan vizein.

A töredék arra kényszeríti az embert, hogy csupán annyit mondjon, amennyi adott pillanatban benne *megszólal*, anélkül, hogy hozzáadódnék saját leleményének szószaporító bősege. A töredék a beszéd tisztességének legmagasabb foka.

A töredéknek az a rendeltetése, hogy „dekonstruálja” a könyvet, mint babonát, továbbá a Szerzőséget és a „munkát”, amely önmagát teszi meg a kidolgozás céljául, s közben fokozatosan megfeledkezik arról az *eleven* kérdésről, amelyből fogant. A Könyvet, amely kezdetben szerzőjében kelt gátlásokat nagy szellemektől örökölt tekintélyével, majd pedig,

miután elkészült, az olvasóban, akire úgy hat, mint rejtélyes, izmos, muzeális teremtés. A töredék nem azért jön világra, hogy összeállva darabjaiból „mű” legyen, hanem azért, hogy koncentrikus körök formájában bekerítsen egy rögeszmét.

Meg kellene írni – szövegekre támaszkodva – a nagy „töredék-szerzők” történetét. Kezdeni Marcus Aureliusszal, folytatni a francia moralistákkal, Montaigne-nyel és Novalisszal (s általában a német romantikusokkal), s ugyanígy, az épületes szentenciákat író szerzetesektől Emil Cioranig. (Jóllehet ő különös eset: mintha nem gondolkodnék, hanem köröskörösen ugyanazt a vele született eszmét szólaltatná meg. Egyhangú, végeredményben pedig rendszeres. Mindenütt rálel ugyanarra a hangra.) A töredék írásmódja kevésbé előrelátható: minél későbbre halasztja, akár teljesen fel is függeszti tételek kimondását, a doktrinális következetességet pedig úgy kerüli, mint az intellektuális kóma-állapot legjellegzetesebb tünetét.

Ajelek szerint papságunk „dogmatikus szendergése” régtől fogva tart s ráadásul épp a szaktudása körében. Amikor Teodor Popescu, a Szent István templom („Gólyafészek”) plébánosa 1923-ban jelét adja annak, hogy a protestantizmus felé hajlik, a teológusok reakciója láttán Gala Galaction kétségbeesetten jegyzi fel naplójába (1923. december 11/24): „Ez alkalommal felmértem, hogy a mi ortodox teológiánk a csőd szélén áll. Leszámítva Scriban archimandritát, aki vállvetve

küzdött velem, Nazarie professzort (aki nem feledkezhetett meg arról, hogy Melkizedek tanítványa), továbbá Boroianu professzort, az érseki hivatal igazgatóját, az atyák és testvérek többsége meg sem tudott szólalni. Rájöttem: közel járunk ahhoz, hogy elveszünk. Szemináriumaink és a Teológiai Fakultás megtöltötték az országot képmutatókkal és hitetlennel. A szerencsétlen Teodor Popescuból nem is lehetett más, mint eretnek pap, miután a nagy pusztaságban, amely az intézményes oktatás nyomán maradt szívében, felbukkant barátja, Cornilescu...” Majd később, egy Câmpulungban tartott előadást követően: „...dogmatikus díszfelvonulásban volt részem paptársaim tudatlanságának és megdöbbenésének végtelen mezőin...”

Nem történhet egy fiatalemberrel súlyosabb dolog annál, mint hogyha híjával van *a csodálat képességének*.

Az életerő titka (J. R. szerint): csakis olyasmit cselekedjünk, aminek megtételére heves *étvágyat* érzünk. Tartsuk tisztán az étvágyunkat – ebben áll a test higiéniéje. Ne erőlködj!

Nincs szomorúbb annál, mint amikor egy tollforgató többet beszél az *intézményekről*, mint a *személyekről*. A *személyre* figyelni, az *egyedi* bűvöletében élni – ez a kultúra. Mondhatja például egy irodalomkritikus, hogy megmenti (vagy élteti) az irodalom „intézményét”, ha közben szeme láttára vérpadra visznek egy író, egyetlen egyet? Megmenthető-e az irodalom, ha Eminescut betiltják? Az irodalom magányos, pótolhatatlan harcosok összessége, nem pedig csereberélhető katonák alkotta menetoszlop. „Harcba” indulni nem „a kultúra” érdekében kell, hanem egyik vagy másik írástudó védelmében. Nem „a költészetért”, hanem személy szerint egy költőért. Nem „értékekért”, hanem egyik vagy másik értékért. Ha az egyedi *eset* tekintetében az ember elér valamit, attól felélénkül az *intézmény* is. Ha meg nem, pusztán elvontság lesz belőle, korhadó fogalom, amelynek árnyékában az ember díszesen vegetálhat, ha közben halmozza is a kilépéseket...

Valami nagyon régi, ami úgy mutatkozik meg, mint valami nagyon új és friss: íme minden természeti táj dicsősége!

Yehudi Menuhin írja: „A Bach megalkotta temperált rendszert, amelyet kiindulási pontként kezelt, Schönberg alkalmazta a tizenkét félhangra. Olyasvalami volt ez, mint amit mi a törvény előtti demokratikus egyenlőségről vallottunk. Ő eldöntötte magában, hogy ezek a hangok kölcsönösen, szabadon felcserélhetőek kell hogy legyenek, tetszés szerint akár milyen alakzatba rendezhetőek, tekintet nélkül az előző han-

gok összhangzására és a hangnemek közötti kapcsolatra. (...) Az egész olyan, mint holmi ostoba játék. Végül egyetlen »sor« alapján teljes művet lehet komponálni, az első, ekként szerkesztett zenemű Schönberg 1924-ben írott, opus 25-ös *Zongora-szvitje*. Az alapötlet feltehetően arra a gondolatra épült, hogy minden egyes hangjegynek joga van a boldogságra, s el kell vetni az összhangzat kontrollját.

A tiszta demokrácia nem igényel semmiféle szerkezetet, inkább amolyan ártalmatlan anarchia, ahol minden dolog magától értetődően jut az őt megillető, a többiekével egyenlő szintre. De vigyáznunk kell, hogy ne keverjük össze a szabadság szótárát a hangjegyek szótárával. A hangjegyeket inkább az ábécé betűihez lehet hasonlítani. Van abban valami rendkívüli, hogy az ember mindössze huszonhat betű segítségével (számuk nagyobb az ázsiai nyelvekben) annyi mindent ki tudott fejezni. De a költő sem helyezte az ábécét a nyelvvel egyenlő szintre, nem szabta meg, hogy a betűk egyenlően használandók.”

A demokrácia kudarca minden szinten... Másfelől ott van Roland Barthes jogos aggodalma (*Incidents* című posztumusz kötetében): „Nem szabadulhatok a gondolatától: mi van akkor, ha a modernek tévednek? Hátha mégis teljesen tehetégtelenek?”

Ugyancsak Menuhin könyvében olvassom: „Ami saját hangszeremet illeti, a jobb és a bal egészen különös összjátékot folytat. A vonót a jobb kéz hozza érintkezésbe a húrokkal – olyan ez, mint az énekesnél a légzés és a tüdőben keletkező nyomás. Ugyanitt megy végbe az elemzés és a megértés művelete, a jobb kéz és -kar mozgását ugyanis a bal agyfélteke ellenőrzi. Hangerő, hangszín, indítás, halkítás – ez mind a vonón múlik. Ő irányítja a zenei frázis egész vonalát és formáját, ugyanúgy, ahogy a költő megválasztja az érzelmeket kifejező szavakat. Ezenfelül a hegedűművész teljes egészében arra az egyensúlyra alapoz, amely a függőleges és a gravitáció viszonyában teste minden egyes részére kiterjed: a

fejét egyenesen kell tartania, de nem mereven. Meggyőződésem, hogy a hegedű különös ereje részben annak tulajdonítható, ahogyan a szív és a gondolat, az érzelmek és az ész egymásra találhatnak benne. Hegedűn jól játszani eleve azért oly nehéz, mert ezek a funkciók széteszlanak a jobb és a bal oldal között. Olyan, mint amikor egyik kezünkkel a hasunkat ütögetjük, a másikkal pedig a fejünk tetején körözzünk. Testünk, mivel nem teljesen szabad, azt szeretné, ha egyidejűleg mind a két fele ugyanazt a mozdulatot végezné.”

A ritmus kétféle torzulása: *diszharmónia* a jobb és a bal kéz között (nincs köztük kommunikáció), illetőleg a két kéz *túlzott szimmetriája* („egyidejűleg ugyanazt a mozdulatot végzik”). A benső egyensúly szintjére áttéve: a személyiség kettéhasadása kölcsönösen homályos rétegekre, illetőleg a lényünket alkotó, *elkülönült* regiszterek funkcionális összeolvadása. Testünk két felének *együtt-különbözése* – ez a megoldás.

Az „Otto-lista” (megjelent 1940 szeptemberében, kiegészítve újra kiadták 1942-ben): azon könyvek jegyzéke, amelyeket a német megszállás éveiben a francia kiadók kivontak a forgalomból. A bevezetőben olvasható indoklás szerint a kiadókat „az óhaj vezérli, hogy hozzájáruljanak egészségesebb légkör”, valamint „az európai kérdések helyesebb és tárgyilagosabb megítéléséhez szükséges feltételek kialakításához”. Olyan könyvekről van szó, amelyek „hazug és részrehajló szellemükkel mérgezik a közgondolkodást”. Politikai menekültek és zsidó írók – ők a „mérgekverők”. A jegyzéken szerepelnek: a./ franciául kiadott angol és lengyel szerzők művei (a klasszikusok kivételével), b./ zsidó származású szerzők művei (a tudományos munkákat leszámítva), c./ zsidó személyiségek életrajza (akkor is, ha szerzőjük árja).

Néhány betiltott név és könyvcím: Léon Blum, Léon Daudet (!), Louis Réau (*Autriche*), Henri Berr, Maurice Dekobra (!), Nostradamus, Pierre Loti, Hitler (*Mein Kampf!*!), Charles Maurras, Freud, Georges Duhamel, *Panait Istrati*, Einstein, Jules Verne (!), Karl Barth, H. G. Wells, Chesterton, Claudel, Gide, Denis de Rougemont, Jean Rostand, *Simion Mehedinti* (*Le pays et le peuple roumain*), *Seton-Watson* (*Histoire des Roumains*), C. G. Jung, C. Kerneiz (*Astrologie, Hatha Yoga* és további címek) stb.

Micsoda rendetlenség a cenzúra „rendszerező” igyekezetében!

Az erdőszéli fákon szinte alig maradt már levél. Teljes lomböletük lehullott és most szőnyegként terül a földre. Látványuk nem nélkülöz valamelyes morbid erotikát: olyan most az erdő, mint bíborpaláston álló, meztelen kísértet-lények gyűjteménye. Imitt-amott néhány kivétel: vannak fák, amelyek megőrizték, szakadozott pihe-stólák alatt, zöld levéletük egy részét. Enyhén kísérteties, fonnyatag kacérság. Szeretném tudni e fák nevét – nem első ízben fordul elő, hogy elszomorít botanikai ismereteim hiányos volta. Nem csupán arról van szó, hogy nevük nélkül nem tudom őket azonosítani és besorolni. Némiképpen *megérteni* sem tudom azt, amit látok, nem tudok neki maradéktalanul örvedeni. Névtelen tárggyal az ember nem tud párbeszédet folytatni.

A kommentár maga is a megnevezés egy módja. Most jövök rá, hogy bármennyi szépet láttam is itt az elmúlt hónapokban, e dolgok csakis azáltal tettek szert lelkemben a hiánytalan öröm nevére, hogy kommentáltam őket. A teremtett embernek nem az a rendeltetése a világban, hogy néma benyomásokat, formátlan hangulatokat éljen át, hanem az,

hogy a dolgoknak nevet adjon, vagyis rátaláljon újra bennük a Szó rétegére.

Vannak pillanatok, amikor a felhők borította ég felszíne hasonlatos a Holdéhoz: foltok, kráterek, hasadékok. Minthogyha lassan, veszedelmes közelségben óriási Hold vonulna el fejük fölött...

Athènes et Jérusalem című könyvében Sesztov közvetlen összefüggést állít fel az ősi bűn és a megismerés témája között. A tudásvágy, a bujaság eme legvétkesebb formája – ez a bűn. „Hogyha e fa gyümölcséből eszel, meghalsz” – mondja az Úr. „Épp ellenkezőleg, olyan leszel, mint egy Isten” – mondja a kígyó. Ilyenformán Isten nézőpontjából a megismerés egyet jelent a halállal. Csakhogy amit Sesztov „athéni” típusú bölcsességnek nevez, az inkább a kígyó nézőpontjának kedvez. Mintha nem a kígyó volna a nagy csaló, hanem Isten. A skolasztika, a modern filozófia, a tudományok Sesztov szerint megisméltik Ádám bűnös gesztusát: egytől-egyig a megismerés örömét hirdetik.

A *Genézis* bibliai szövegének betűje látszólag Sesztovot igazolja. Van-e azonban jogunk ennyire ragaszkodni a szöveg betűjéhez? Van-e jogunk olyannyira átokkal sújtani a megismerést és észbeli képességeinket, hogy végül *ab initio* és teljes mértékben a démon furfangját lássuk bennük? Nézhete-e a Mindentudó gyűlölettel a tudományra? Megbélyegezheti-e a Logosz az értelmet? (Sesztov megvetően szól, egye-

bek mellett, az ellentmondás elvének „athéni” rögeszméjéről. Pedig hát Jézus maga nem azt alkalmazza ragyogóan abban az epizódban, amelyről Máté Evangéliuma számol be, I. a 12. fejezet 25-től 28-ig terjedő verseit?)

Valójában a bibliai szöveg nem megismerésről beszél *általában*, és nem is arról, hogy *ekben* az vétkes lenne. A szóban forgó részletből inkább az derül ki, hogy a Paradicsomban az egyedüli *kockázatos* dolog a megismerés. Az ember gond nélkül ehet bármely fa gyümölcséből, csupán a megismerés fájáról nem. Ahhoz, hogy egyik belőle, Isten jóváhagyása, az ő felügyelete szükséges. A megismerés gyümölcsét isteni beleegyezés nélkül megérinteni – halálos. Más szóval a megismerés csakis akkor *jogosult*, ha számot vet Istennel. Az autonóm, „szabad”, profán megismerés viszont bűnös, következésképp pusztító erejű. Érvényes megismerés Isten nélkül nincs – ezt adja tudtunkra a *Genézis*. A teremtménynek az a kísérlete, hogy a Teremtő tekintélyétől függetlenül művelje a megismerést – ez a bűn. Emiatt azután megváltani is csak az isteni hevületű gesztus, a Megtestesülés gesztusa tudja. Isten ugyanis a megtestesülésben eltörli a megismerés és saját léte közötti távolságot. Azért, hogy érzékeltesse, mennyire bensőséges viszony fűzi össze a megismerést saját lényével, a tanítók tanítója úgy mutatkozik meg a világnak, mint a megismerés maga. Megszemélyesül a megismerés. És ez a Személy közli minden süketekkel és esztelenekkel: Én vagyok az út, Én vagyok az igazság, Én vagyok az élet. A megismerésnek csak általam jutalma az igazság és az élet. Nélkülem a megismerés tévedéssel és halállal jár. Fiam képeben meghalok a ti halálotokkal, hogy ti ne menjetek többé halálba. De aki még most sem méri fel, hogy Kívülem nincsen igazság, aki, miután testi szemeivel látta, hogy Én és az Igazság egy és ugyanaz, ezután is azt a megismerést keresi, amely „meztelen” tőlem („meztelen vagyok” – ébresztette rá Ádámot az ő „szabad” megismerése), annak számára megbocsátás nem lehet – a Szentlélek ellen vétkezik s nem várhat

rá más, mint „sírás-rívás és fogaknak csikorgatása” a legsötétebb sötétben. Az Oltáriszentség, amely részesezés Isten testéből, az egyetlen illő módja annak, hogy az ember egyék az Igazságból, s ekként helyrehozza az eredendő bűn hibás harapását.

Következésképp Sesztovnak nincs igaza: nem a megismerés vágyának magában vett ténye vétkes, hanem a megismerés Istentől való elválasztásának ténye. Az eredendő bűn nem más, mint az az elképzelés, hogy az ember *egymaga* vállalkozhatik a megismerésre, hogy *saját számlájára* megtudhatja az igazságot.

Annyira lefoglalt a hely *milyensége*, hogy nem fordítottam elég figyelmet *mennyiségére*. Pedig érzem, hogy az ember csak azután vesz birtokba egy helyet, hogy ismeri annak arányait. Éppen ezért elkezdtem számolni a lépteimet, s ezzel máris átéltem a tényleges felfedezés robinzoni kalandját. Egy kilométernek ezerhatszáz lépés felel meg – ezt a főút és az udvarházhoz vezető út közötti jelzés segítségével állapítottam meg. Az udvarház kapujától a postáig mintegy 2600 lépés a távolság. A flore-ti-sinduleni útkereszteződésnél valamivel tovább: 3000 lépés. Oda-vissza mintegy 3,7 kilométer.

A Române-ti felé vezető úton körülbelül 3600 lépés van addig a pontig, ahol megszakítom a „menetelést” (a távolban megpillantok egy templomot). Oda-vissza ez mintegy 6800 lépés, tehát mintegy négy kilométer. Leghosszabb sétám: a lenti nyárfasor + a kaptató az erdőn keresztül + a fenti domb megkerülése (a „vödör” peremén) + végig az erdő szélén a hegyoldal felé + vissza a falun át, ez így együtt nem több, mint négy és fél kilométer (7300 lépés). Egy óra-egy óra húsz perc (szünetekkel).

Kisebb egységek: a lenti nyárfasor (a kaputól): mintegy 900 lépés (kb. 550 méter). A kaputól számítva, ha átmegek a falun (Florika asszony háza mellett), majd az úton folytatom a távolban látható fáig (ahol elkanyarodom a hegyoldal felé): 2300 lépés (vagyis közel másfél kilométer). A „klasszikus” útvonal a kaputól: 4000 lépés a hegyoldalig (3200 az egykori szőlő melletti csúcsig, ahonnan a magasfeszültségű vezeték alatt visszatérhetek a fenti nyárfasoron). A kacsARINGÓZÓ út a parkban (a műterem bejáratától): 700-730 lépés. Ha kétszer végigjárom + felkapaszkodom a dombra, mindössze alig egy kilométer. Naponta átlagosan megteszek négy-öt kilométert.

Ködös, szinte kihunyt ég alatt tegnap sűrűn havazott. A tájkép nulla foka. Még a vékony hótakaró alatt kivillanó zöld szín is olybá tetszett, mint amit *bemocskol*, megfojt, elnémít a fehér. A szívósság néhány utolsó élénkpiros nyoma: leszedetlen csipebogyók a „vödör” és a „hegyoldal” szélén.

If és Petrov. Leltár. *Jelszavak és feliratok*. „Ha gondosan meg-rágod az ételt, azzal a társadalmat segíted”, „A vízbe fúltak megsegítésének ügye maguknak a vízbe fúltaknak az ügye”, „Sört csak szakszervezeti tagoknak árusítunk”, „Mutasd meg, Észak, mit tudsz!” (egy vasúti építőtelepen), „Üdvözljük az Idő Ligáját és alapítóját, a mi kedves Kerzsencev elvtársunkat!”, „Le a rutinnal az opera színpadáról!”, „Nadrágok nincs”, „Szervezzük újjá a textilmunkások életét!”. *Cégek és társaságok*: „Eke és Kalapács Szövetkezet” (ahol szappant gyár-

tanak), „Ogyesszai perec-sütő artel: Moszkvai perec” (mind ez Sztargorodban!), „Zakavtopromtorg”, „Temetkezési vállalat: Szívesen látjuk!”, „Kard és Eke” nevű titkos szervezet, „Pegazus és Parnasszus” termelőségvetkezet, „Ne lopj!” vegetáriánus étterem, „Baltazar” asztalosműhely, az Umszlopogasz melletti Fortenbras Műhelyek, dohányfajta: „A mi Fokvárosunk”, „Déli favágó”, szövetekezeti étterem: „A has egykori barátja”, „Intenzivnyik”, „A csernomorszki Térművészeti Akadémia mellett működő termelő iskolaegység didaktikai élelmiszeripari kombinát-modellje”. *Nevek*: Tulumbov tűzoltóparancsnok, özvegy Gricacujeva, Serselafamov költő, Szemjon Vasziljevics Nebaba szakaszvezető, Tjatanuskin főorvos, Szerjozszenka Kasztraki, Ernesztina Joszifovna Poincaré franciatanárnő, Lincia Francevna Pferd, Gigienisvili („aki mindenhez ért”). *Fontos tárgyak*: „1. sz. Zsuvel” gyorsfűző, ágybetét, teherautó. *Folyóiratok*: a vadászok „Geraszim és Mumu” című havi folyóirata, „Szövetekezeti fuvola”. *Utcák*: „Elindult a Szovjetszkáján, kiért a Krasznoármejszkájára (volt Bálsájá Puskinszkájá), áthaladt a Kooperatív-nájá téren, és ismét kijutott a Szovjetszkájára (a városban két utcának volt Szovjetszkájá a neve). Az ifjú előbb csodálkozott egy darabig, majd a Lénai Események utcán találta magát (volt Gyenyiszovszkájá)”. „Fiatal tehetségek körútja”. *Helyzetek*: „Egy teherautó, amelyen S típusú, zöldre festett, lemezből készült mozdony állott, állandóan a zenészek közé farolt, miközben a mozdonyból kiáltások hallatszottak...”. A május elsejei felvonuláson: „Amikor megálltak, hogy teljen az idő, az emberek feldobálták a magasba az öregeket és az aktivistákat. Az öregek asszonyok módjára kiáltoztak. Az aktivisták némán, komoran szálltak a magasba.” „Az utasok megvásárolták »A keleti főút« című brosúrá, amelynek címlapja tevét ábrázolt, amint egy vasúti sínt szagol.” „Üllő és kalapács között jöttem világra – mondta –, amivel azt kívánta kifejezni, hogy szülei kovácsok voltak.” „Pruszisz, egykori proletár a szellemi munka mezején, jelenleg elárusító”, „Kü-

lönleges határozattal csődörnek nyilvánították, ámbár egész élete során kancának számított” (egyedül ez a ló maradt életben, miután gépesítették a közszállítást Vasziukiban, amely a továbbiakban oly gyorsan fellendül, hogy New Moszkva lesz a neve, Moszkvát pedig Old Vasziukinak hívják), „A »Sámuel próféta válaszol a közönség kérdéseire« című előadásban minduntalan ugyanazt a két kérdést teszik fel: »Miért nincs vaj az üzletben?« és »Maga zsidó?«”, „Nincs Isten? Nincs, válaszolta Osztap. Egyszóval nincs? Akkor egészségére!”, „Kucsmás vöröskatonák osztaga gázolt át egy pocsolján, amely a sztargorodi Szövetkezeti Tanács üzletétől elnyúlt a kormányzósági Tervhivatal épületéig, amelynek homlokzatát tigrisek, tündérrózsák és gipszkobrák díszítették”. *Szagok:* „A láda irányából ibolyák és parasztcsorba illata szállongott”, „Honfitársunkat arról ismerjük fel, hogy a Kaucsuk Tröszt által gyártott köpenye észvesztő sárcipő-szagot áraszt”. *Termékek:* „Elvágódás”, sípjellel ellátott gömböcske (rajta Chamberlain karikatúrája), taburetovka (asztali pálinka), mű-nyúl, vegetáriánus virsli, laska-fasírt. *Művészek:* „Az Acél-tőgy” elnevezésű frócsoport egyik tagja, „A dialektikus portréfestő” nevű művész-tömörülés (ennek tagja az a Feofán Muhin is, aki szakértője a zab, lószőr és anyacsavarok felhasználásával készült portréknak). *Sablonos fordulatok:* „a gondolkodás titánja”, „vulkanikus here”. *Román nyomok:* Osztap „romános motívumokkal” díszített műselyem sálat visel, „Gavrilin tűzbe jött, mondott néhány kemény szót a román bojárokról, majd áttért Mussolinira”, emlegetik a román pénznemet, a lejt, továbbá a moldvai bocskort, román határőröket.

Egyedül a hívő ember lehet érett módon, gőg nélkül bátor. Mert csak ő tudja, hogy soha nincs vállalkozásában *egyedül*.

Hervé Bazin: „Qui aime bien, c'est connu, n'aime pas vraiment.”*

La Bruyère: „Ne pourrait-on point découvrir l'art de se faire aimer de sa femme?”**

Szent Anzelm: *Proslogion*, I. Fejezet. Egy értelmiségi imája. „Most pedig, szegény halandó, szakadj el egy időre saját dolgaidtól, és válj meg egy pillanatra a benned háborgó gondolatoktól. Távolítsd el magadtól a gondokat, és feledkezz meg fáradtságos tevés-vevésedről. Foglalkozz egy keveset Istennel és pihenj meg Őbenne. Lépj be lelked cellájába, és kergess ki onnan mindent, ami nem Isten vagy nem lehet segítségedre, hogy Őt keresd, majd pedig, ha bezártad az ajtót, láss hozzá és keresd!

És most, ó, szív, teljes lényeddel szólítsd meg az Urat: »A

* „Aki annyira szeret, tudott dolog, nem igazán szeret.”

** „Nem volna-e vajon mód felfedeznünk annak művészetét, hogy az ember megszerettesse magát tulajdon feleségével?”

te orcádat keresem, ó, Uram!« (Zsolt 27,8) Ezért Uram, Istenem, tanítsd meg szívemet, hol és hogyan kell Téged keresnie, hol és hogyan kell Rád találnia. Ha nem vagy itt, Uram, vajon hol lellek meg Téged? Ha pedig mindenütt vagy, miként van az, hogy nem látlak, mint Jelenvalót? Bizonytalán hozzáférhetetlen világosságban lakozol. De hol van ez a világosság, és én hogyan juthatok közelébe? Ki vezet el, ki vezet be engem oda, ahol Téged láthatlak? Milyen külső, milyen arc színe alatt keresselek? Soha nem láttalak Téged, Uram, Istenem, Arcodat nem ismerem.

Mihez kezd akkor, Legmagaságosabb Uram, mihez kezd a számkivetett, aki vagyok, a közeledben is számkivetett? Mihez kezd a Te szolgád, aki a Te szeretetedben perzselődik, és aki messze űzetett a Te arcodtól? Annyira szeretne látni Téged, a Te arcod pedig oly messze van! Szeretne közel férközni Hozzád, de a Te házad elérhetetlen. Meg akarna Téged találni, és nem tudja, hol vagy. Keresni akar Téged, és nem tudja, milyen a külsőd. Te vagy az én Uram és Istenem, de soha nem láttalak. Te alkottál, mindenem Tőled való – és én még nem ismerlek! Azért teremtettem, hogy Téged lássalak, és én, lám, még nem teljesítettem azt, amiért teremtettem. Nyomorú sors adatott az embernek, ha egyszer épp azt veszti el, amiért teremtett. Ó, kemény és kegyetlen bukás! Ó, jaj! Mit veszítettünk és mit találtunk? Mi vészett el és mi maradt? Elveszett a boldogság, amelyre teremtettünk, és maradt a kín, amelyre nem teremtettünk. Eltávozott tőlünk az, aminek hiánya szerencsétlenné tesz, és maradt az, ami csakis sajnálatra méltóvá tehet minket. Egykor az ember az anyagok kenyérében osztozott, és még mindig arra a kenyérre éheznek. Ám most a fájdalom kenyérét eszi, amelyet akkor nem ismert. Ó, jaj! Határtalan gyásza az embereknek, bánata mindazoknak, akik Ádámtól lettek, tőle, aki jóllakott volt, holott mi éhségtől nyögünk. Ő bőségben élt, mi pedig koldulunk. Neki öröm volt a jussa, és szájalmasan megvált tőle, ellenben mi szerencsétlenségben és hiábavaló vágyakozásban élünk.

Miért nem őrizte meg nekünk – jóllehet oly könnyű lett volna –, miért nem őrizte meg azt, aminek most oly keservesen híjával vagyunk? Miért vette el tőlünk a Fényt, hogy sötétségbe borítson bennünket? Miért fosztott meg bennünket az Élettől, hogy a halálnak adjon? Honnan űzettünk ki, mi boldogtalanok, és hova taszítottunk? Honnan hulltunk alá, és hova temettettünk? Szülőházánkból számkivetésbe, Isten látásától vakságba, az örökkévalóság örömeiből a halál keservébe és rémületébe. Kíméletlen változása oly igen nagy Jónak oly igen nagy rosszá! Súlyos csapás, súlyos büntetés, súlyosnál súlyosabb! Hát én, ó, jaj nekem, a boldogtalanok, az Istentől eltávolítottak, Éva gyermekeinek egyike, én mire vetemedtem? Én mit cselekedtem? Merre tartottam és hová jutottam? Mire vágyakoztam, és most, lám, itt sóhajtozom a rosszban! A boldogságot kerestem és most bajban vagyok. Isten után áhítoztam és visszahullottam önnön magamba. Nyugalmat kerestem bensőm rejtekében s fájdalmat és gyötrelmet találtam. Örvendező lélekkel nevetni akartam és ehelyett panaszos szívvel keseregнем kell. Alighogy megszólalt volna az öröm, jöttek a sóhajok és megfullasztották.

De meddig, Te magad, Uram, meddig? Meddig feledkezel még meg rólunk? Meddig fordítod még el orcádat mőtőlünk? Mikor tekintsz le ránk és mikor hozod el nekünk a megváltást? Mikor világosítod meg szemünk világát és mikor engeded látnunk orcádat? Tekints reánk, Uram! Halld meg szavunkat, világosíts meg bennünket, mutakozzál meg nekünk! Add vissza magadat minekünk, magadat, aki nélkül oly boldogtalanok vagyunk! Könyörülj meg Feléd való igyekezeteinken és törekvésünkön, mert Nélküled nem megyünk semmire. Szólíts minket, de nyújts segítséget! Kérlek, Uram, tedd, hogy ne fogyjon ki a remény, hanem életet mérítsek belőle. Kérlek, Uram: szívemen keserűség vett erőt annyi szenvedéstől, hozz neki enyhet simogatásoddal. Kérlek, Uram: az éhség vett rá, hogy hozzád énekeljek – ne hagyj éheznem. Éhesen jöttem Hozzád – ne űzz el éhesen. Szegény vagyok,

és Hozzád, a gazdaghoz fordultam. Boldogtalan vagyok, és Hozzád, a könyörületeshez fordultam. Ne hagyj távozni kifosztottan, megvetéssel súlyával. Ha pedig sóhajtozom, mielőtt ettem volna, adj ennem legalább miután sóhajtoztam.

Úgy meggörnyedek, Uram, hogy nem tudok felnézni a magasba. Egyenesíts ki, hogy Feléd fordíthassam tekintetemet. Bűneim mind ott sereglenek fejem fölött – elborítanak és nyomasztanak, mint nehéz járom. Könnyíts rajtam! Vedd le rólam a terhet, hogy ez a tátongó úr ne nyeljen magába. Engedd meglátnom a Te fényedet, ha csak távolról is, ha csak a szakadék mélyéről is. Taníts meg arra, hogyan keresselek Téged, mutakozz meg a Téged keresőnek, mert nem tudlak keresni, ha nem tanítasz meg rá és nem tudlak megtalálni, ha nem mutatkozol meg. Add, hogy vágyakozva keresselek és keresve vágyakozzam utánad, add, hogy a Hozzád való szeretetben megtaláljalak és megtalálva Téged szeresselek.

Való igaz, Uram, hogy a Te műved a kép, amelyet benem Magadról alkottál, hogy Rád emlékezzem, Rád gondolkodjak, és Téged szeresselek. Való igaz és köszönöm Neked. De ez a kép annyira imbolygó már a bűnök karcolásaitól, annyira belepte a tévelygés füstje, hogy csupán akkor teljesítheti hivatását, ha újjáalkotod és megerősíted.

Nem próbálok, Uram, behatolni Magasságod mélységébe, mivel nincs semmi hasonlóság közted és az én megértésem között. Amennyire lehet, szeretném mégis megérteni az Igazságot, amelyben szívemmel hiszek és amelyet szeretek. Mert nem azért törekszem megértésre, hogy higgyek, de hiszek, hogy érthessek és hiszem, ha nem hinnék, érteni sem tudnék. (...)” XXVI. Fejezet: „Kérlek Téged, Istenem, add, hogy ismerjelek és szeresselek Téged, hogy a Te Örömben lakozzam. És ha ez nem lehetséges maradéktalanul ebben az életben, segíts legalább annyira előrejutnom, hogy a Te Örömed valamikor egészen kiterjedjen rám. Add, hogy amit Rólad itt tudok, addig növekedjék, amíg beteljesedik

ott. Add, hogy az irántad való szeretet növekedjék itt, hogy majd teljes legyen ott. Add, hogy az én mostani örömöm óriási legyen a reményben, hogy odaát teljes legyen majd valóságosan!

Uram, Te azt parancsolod Fiadon keresztül és arra biztatsz, hogy kérjünk és azt ígéred, hogy adatik nekünk, hogy a mi örömünk teljes legyen. Én, Uram, lám, azt kérem most, ahogyan a Te csodálatos tanácsadódon keresztül biztatsz, hogy kapjam meg azt, amit a Te Igazságod által ígértél, hogy az én örömöm teljes legyen. Azt kérem, bizodalمام Istene, adasék meg nekem, hogy az én örömöm teljes legyen. Legyen azonban addig is, hogy elmém rá gondol, nyelvem róla beszél, szívem őt szereti, szám őt hirdeti, lelkem rá éhezik, testem őt szomjúhozza és teljes valóm őt áhítozza mindaddig, amíg magába nem fogad az Úr Öröme, aki a háromságban egy Isten, a mindörökké áldott. Ámen.”

Felelős kiadó: Visky András
Borítóterv és tipográfia: Tordai-S. Attila
Műszaki vezető: Suci Éva

Kiadja a CE Koinónia Kiadó Kolozsvár
Levél- és rendelési cím:
RO-3400 Cluj OP. 5 CP. 705.
Tel/Fax: +40-64-187044
E-mail: koinonia@mail.dntcj.ro

ISBN 973 8022 07 X

Nyomdai munkálatok: IDEA Design & Print
3400 Cluj, str. Paris nr. 5.
Tel: +40-64-194634; -431661
Igazgató: Timotei Nădășan